

7851

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La anulu 1784 si la anulu 1849.

Materialu

pentru

partea a IV-a din Memoriulu

lui

Josif Sterca Siulutiu

de Carpenisiu.

1881.

Publicat in diuariulu „Observatoriul“

Sibiiu

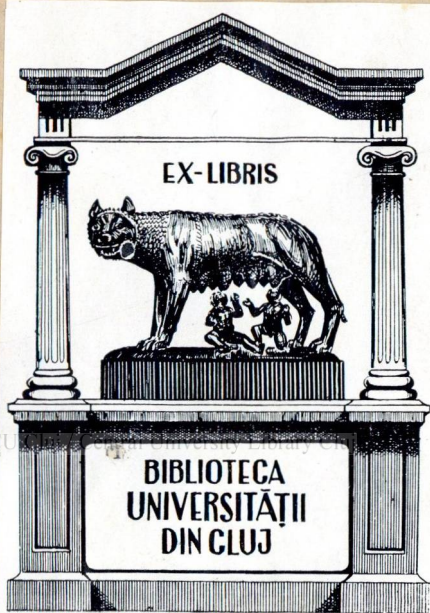
Tipografi'a lui S. Filtsch (W. Krafft)

1881.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG202100914

BIBL. UNIV. CLUJ-SEIU
Nr. 7304-1942

Si tacuisses Philosophus mansisses.

I.

Forum productionale.

Au trecutu de multu acele timpuri, cându omulu se numerá de „omu“ numai daca erá nobilu privilegiatu. Toti ceialalti erau dela nascere osinditi a fi sclavii altora. Anulu 1848 a scrisu cu litere de sânge in codicile omenimei „egalitatea“. Se ne bucuramu de acestu triumfu alu „omului“ asupra sclavismului; se nu perdemu inse din vedere, cà acelu sublimu cuventu face mare parada in codicile tuturoru stateloru europene monarhice, ba chiaru in Franci'a republicana, nu inse si asemenea progressu.

Erá unu timpu, in tiér'a nóstra, cându toti aceia cari aveau asemenea nume familia lu cu vre-o familia nobila privilegiata, se lipeau de acésta familia, cá se scape de sclavia. Din cându in cându se adună asia numitulu forum productionale, constată identitatea tuturoru familieloru si a persóneloru nobile din tiéra, éra pe ceialalti 'i aruncá éra in jugulu servitutei.

In Austri'a pâna in dio'a de asta-di se observa cu mare rigóre dispositiunea legei, prin care folosirea prepositiunei „de“ nemtiesce „von“ inaintea numelui este oprita. Din an. 1850 pâna in an. 1861 câtu au domnitu nemtii austriaci in acésta tiéra, pedepsiau aspru pe ori-cine si-ar fi arogatu unu gradu de nobilitate. „Wegen Anmassung des Adelsgrades“. Totu asemenea se observa si in armata.

Cine ar fi crediutu, eu de siguru nu, cà va veni o di, cându eu voi fi constinsu, ce e dreptu, nu inaintea forului productionale, ci inaintea forului „némului românescu“ — care pentru mine, dupa forulu lui Domnedieu, e celu mai inaltu foru, — se dovedescu, de asta-data n u cà sum nobilu prin mostenire, ci cându si pentru ce fapte s'au nobilitatu strabunii mei?

Constrinsu? Prin cine si pentru-ce? Astufeiui se voru întreba toti câti me cunoscă pe mine; toti câti au cunoscut pe parintii mei, pe unchiulu meu pe metropolitulu si pe ceilalti frati ai densului.

Respunsulu ilu va afla totu insulu in decurgerea acestei scrieri; faptele se voru explica de sine.

Se luamă aminte!

Din resbunare, pentru-că eu, silitu prin biografi'a lui Siagun'a, am scrisu „partea a III-a din memoriulu meu“, s'a disu si s'a scrisu:

„Dacă Siagun'a a prinsu pe Varga Catarina, complotulu de a o prinde s'a facutu in cas'a tatalui meu, si impreuna cu elu a dusu-o Siagun'a la Belgradu“.

„Dacă Siagun'a a tinutu cu domnii in contra poporului, apoi Siulutiescii inca au tinutu la anulu 1784 cu „domnii“, din care cauza au fostu si jefuiti“.

„Dacă Siagun'a a tradatu la an. 1847 pe „moti“, apoi Siulutiescii i-au tradatu pe ei la anulu 1784, din care cauza Siulutiescii s'au si nobilitatu la acelu anu“.

Nu ride! rogute, moderedia-ti risulu pâna in capetu, că atunci se poti ride, cum se dice „con amore“.

Declaru din capulu locului, că eu de asta-data nu voi scrie in contra lui Siagun'a o singura iota; celu ce me va silii inse si a trei'a ora se apucu pên'a spre aপরare, acela numai binevoitoriu de ai lui Siagun'a nu se va putea numi.

De si, se dice, că Romulus a suptu lapte de lupóica, Românii totusi nu sunt neamu de lupu, că se impute faptele parintiloru, in daun'a copiiloru si a nepotiloru; prin urmare tocma adevératu se fia ceea ce mi s'a replicatu, totusi ceea ce am scrisu nu ar putea alterá, cu atâtu mai puțin a me gená.

Cu toate aceste, eu vreu se dispara ori-ce prepusu; vreu se nu remana nimicu secretu inaintea neamului meu; vreu că acela pentru care mi-am jertfitu presentulu si trecutulu meu, se me cunoasca câtu se póte de bine pe mine, parintii, mosii si stramosii mei.

Dacă eu asi cautá reclamu, cu deosebire la germani si magiari, dupa parerile si convingerile cari domnescu in monarchi'a Austro-Ungara despre rescól'a poporului din an. 1784, atunci n'asi avea trebuintia decâtu se traducă in limb'a germana si magiara ceea ce s'a scrisu cu trufia, dar cu rea credintia, pentru a mistifica si seduce

daca nu pe ómeni seriosi, celu puçinu pe vre-unu na-
tintocu.

Istori'a anului 1784 se afla déjà scrisa in tóte
limbele patriei; actele si documentele privitóre la acea
rescóla stau la dispositiunea ori-cui, care ar vrea se le
cetésca ori se le decopieze. *)

Istori'a acelu anu se va putea întregi si amplificá
nici-odata inse faptele seversite si documentate nu se
voru putea alterá, si cu atátu mai puçinu a se falsificá. **)

Totu asia stá lucrulu si cu istori'a a. 1847—1849.
Se va dice inse, cà daca este asia, cum de aflu eu tre-
buinta a mai respunde o singura litera? De acésta
parere au fostu toti amicii mei; am primitu mai multe
epistole dela barbati insemnati din Ardealu, Ungari'a
si din Romani'a, prin cari am fostu provocatu, cá nu
cumva se respundu la asemenea mojicii, demne de
autorii loru. ***)

— Adu'ti aminte, dise unulu, de cuvintele baro-
nului Ötvös: „cându cineva me inprósca cu tina, eu
nu'i voiu ripostá; ar trebui se me plecu, si mi-asi in-
tiná man'a“.

— Daca d-ta ai avutu curagiulu fácia de „alti“
contrari a dice ceea ce a disu italianulu Fortini: „fu-
migo te et tuos parentes“, in casulu presentu n'ai de
cátu se taci.

*) In limb'a româna au scrisu, in acésta materie:
Papiu Ilarianu, A. Treb. Laurianu, metropolitulu Sterca
Siulutiu, toti trei in unulu si acelasi sensu.

Trei barbati cu unu trecutu plinu de merite pentru
patria si natiune. Red. Obs.

**) Posiedu si eu insu-mi unu numeru considerabilu
de acte legalisate, prin urmare autentice, din arhivele
statului, si dela abrudeni privati, de pe acelu timpu.
Am cetitu tóte processele verbali, facute cu capii res-
coltiloru din acea rescóla, eugetându cà voiu aflá ceva
date referitóre la uciderea preotului din Carpinisiu.

La timpulu seu le voiu publicá. Not. Aut.

***) Cându a disu unu mare barbatu francesu:
„Le style c'est l'homme“, a voitu se distinga nu numai
pe omulu geniale de omulu stupidu, ci si pe omulu
bine crescutu de omulu mojicu. Nota Aut.

— Te cunósce lumea, si pe tine si pe ei, „contemne et vinctes“ dise alu treilea.

— Buna pace se le dai, dise alu patrulea, dóra lumea scie, cà totu acesti ómeni si-au batutu jocu si de partid'a nationala liberala din Romani'a, incepèndu dela Jonu Brateanu pàna la celu din urma, poreclindu'i de „rosii“.*)

Timpulu i-a pedepsitu; Romani'a e regatu, si credu, cà adi nu va fi nime, care ar contestá meritulu partidului batjocoritu. Dara vedi Dómne! unii demni sunt si profeti, ei sciu nu numai ceea ce s'a intemplatu in anii 1784, 1847—9, ci ei au prorocitu in 8 Ianuèriu 1881 ceea ce se va intemplá in 14 Maiu a. e.:

„Dara politic'a acésta alui Siagun'a éta-o cà adi „devine invingátore — disera acei domni, — pentru-cà „si acea parte de inteligintia romana care parasise politic'a lui Siagun'a si a preferatu a cufundá pe poporalu „romanu in passivitate politica in decursu de atátia ani „fàra nici-unu resultatu favoritoriu, convingèndu-se despre „reulu acesta, se pregatesce a intrá in activitate pe „terenulu politicu, si revine la politic'a lui Siagun'a, „dupa mórtea lui“

In adevèru, daca a mai fostu trebuintia de vre-unu verdictu alu neamului romànescu in privinti'a acésta, apoi acela l'a pronuntiatu alesii poporului romànu din Tis'a pàna in Carpati, in unanimitate, in modu sdrobitoru.

Timpulu i-a pedepsitu a dóu'a óra; fi siguru, si tare se credi, cà totu timpulu i va pedepsi si a trei'a óra. Nu cumva se le respondi; fi in asteptare, si „vive diu felix!“

Cu asemenea refrenu termina si celelalte epistole, cari consuna pe deplinu cu otarirea luata de mine din capulu locului.

O singura epistola ce o primii, esprima alta parere; si, mirare! acésta epistola m'a abatutu dela propusulu meu.

Éta-o:

.

*) Cà in Romani'a au fostu, sunt si voru fi pururea conservatori, e naturalu; ei au ce se conserve. Dara Romanii ardeleni ce voru se conserve, de nu cumva iobagi'a? Nota Aut.

— Me veti pardoná, daca dupa cele esperiate cu ocasiunea conferintiei românilor din Ungari'a si Transilvani'a tinuta in Sibiu in 12 — 14 Maiu a. c. si vediendu eu insemnatatea actelor si documentelor memorabile, pe cari mi le-ati aratatu, apoi nici decátu nu pociu consimti cá se taceti.

Cá se nu raspundeti celoru cari v'au insultatu famili'a, acésta o apróba totu insulu; aceia sunt patrioti de meseria, cari striga pâna la ragusiala: „romanismu!“ dar lumea prea bine scie, cá e . . .

Se publicati inse documentele originale pe cari le posedeti, pentru-cá acele sunt unu materialu pretiosu pentru istoria.

DVóstra aveti copii de buna sperantia, densii si Români in genere se voru interessá, intielegendu nepotii, ceea ce au patitu strabunii.

Opiniunea publica nu s'a potutu seduce pe unu singuru momentu; este bine cá aceea se fia pe deplinu lamurita si întarita.

Ce ve privesce personalminte, apoi DVóstra in adeveru poteti fi mândri de ceea ce eu audu in tóte partile tiei.

Nu sciu câtí Romani se voru bucurá in asemenea gradu cá DVóstra de stim'a tuturor natiunilor? ceea ce eu sciu este, cá nu numai inteliginti'a, dara si tieranii fara deosebire de natiune ve stiméza.

Poporulu român, caruia d-ta nu i-ai spusu niciodata, cá'lu iubesci — precum i-o spunu unii pe tóte tonurile, cá se'lu póta mai bine jefuí si despoiá — ve cunósce pe deplinu; elu scie, cá daca s'ar pune suta la suta si mié la mié, pretiulu acelor mosii jobagesci, acelor pasiuni, paduri, drepturi de cârcimaritu si de a tîné tîrgu de tíera si de septemana, s. a. s. a., pe cari poporulu din deosebite parti le-a castigatu prin staruintele si luptele energice ale DVóstre, s'aru urcá la mai multe sute de mii. Elu scie, cá spre a poté efeptuí aceste, v'ati luptatu cu multu curagiu, nu in contra unor simpli moritori, ci in contra celoru mai puternici din tíera. Elu scie, cá de multe ori v'ati aruncatu positiunea in cumpena; ati fostu denuntiatu la guvernul si chiaru la cabinetu, dara totudeaun'a ati invinsu, pentru-cá ati aপরatu „dreptatea“; si pentru-cá ati aপরatu-o fara nici-unu interessu personalu. Români ve cunoscú prea

bine, ei cunosc si numerosi articli esiti din pén'a DVóstra in toate limbele tiei intru apărarea drepturilor nationale si materiali.

Si pentru-ce? V'a datu dóra ceva poporulu romanu? Nu! absolutu nimicu. Din contra, DVóstra i-ati datu, ajutându scóle, biserici si studenti, fiii poporului fara deosebire de confessiune.

L'ati iubit, cà astufeliu v'au crescutu parintii; l'ati iubit „atunci cându d-ta erai omu liberu, ér poporulu in catusie, atunci cându altii in positiunea DVóstra se rusinau a se marturisí de valachi.

„Oh! si cât Români sunt nascuti din poporu, ér asta-di se pórtá cu poporulu nemilos, aroganti si . . si éra si . . .

Si cine v'a insultatu pe DVóstra prin calumniarea familiei DVóstre?

Ii cunósceti? da; cine nu'i cunósce? N'aveti de câtu se voiti, noi cu totii ve stamu intru ajutoriu; des-larvati'i, se'i cunósca lumea dupa adeverat'a lorú fisonomia.

Unu singuru omu s'a aratatu obiectivu; acela celu puțin a marturisu, cà sunteți unu barbatu cu caracteru solidu, juristu practicu, care s'a interessatu de legile asupritóre de Români etc.“

Staruescu a ve rogá se publicati documentele respective, nu intru aparare, — càci acésta nu face trebuintia — ci pentru luminarea celor ce aru fi in intunerecu, si pentru de a se potea prinde cu mân'a scopulu reutatosu alu acelu cari v'au insultatu famili'a“.

— Fia!

II.

Complotulu.

Asia dara complotulu de a prinde pe Varga Caratarina s'a urditu la cas'a tatalui meu! Prea bine! Dara de unde o sciti voi acésta? Dela mine si dela fratii mei de siguru nu; éra ceialalti cari impreuna cu Siaguna isi petreceau toate serile la cas'a tatalui meu pe câtu timpu a fostu Siaguna in a. 1847 in Abrudu, precum au fostu unchii mei Boerescii, spanulu cameralu Vida, preotulu Tobias Amosu si alti mai multi functionari ces.

reg. sunt toti morti, cu densii nu mai poti documentá nimicu.

Asia voru fi argumentatu si inventatorii acelei m'inciuni.

Dara ómenii sunt ai naibei, ei scormonescu prin arhivele statului si scotu la scrisori afumate, de cari nici nu te ai fi nadaitu.

Voiu fi scurtu.

— Gubernatorulu comite Josefu Teleky provóca in 14 Novembre 1846 sub Nr. 1605 pe Siaguna, cá elu se grabésca in comunele Abrudu-satu, Carpinisiu si Buciumu, spre a linisci pe iobagi si a'i induplecá la implinirea roboteloru, pentru-cá locuitorii aceloru comune nu mai faceau nici-unu secretu, o spuneau pe fačia, cá ei nu sunt iobagi; cui nu'i place, se'i placa a merge la ei si a'i supune cu arm'a.

Siaguna a respunsu gubernatoriului in 4 Decembre 1846 sub Nr. 1771 urmatóarele:

„Insufletitu de omagial'a promptitudine, cu care
„me simtiu obligatu dupa pucinele mele poteri a implini
„fara intardiare poruncile mai inalte, nu pociu se
„mai amánu a nu incunosciintá pe Escelenti'a vóstra in
„urm'a poruncei din 14/11 1846 Nr. 1605, cá precum
„imi scrie protopopulu Zlatnei Josifu Ighianu, nu se scie
„nimicu, cá revoltatórea Varga Catarina unde se afla;
„asia dara cá nu cumva sirguintiele mele se fia
„prea timpurii (időközelótti), dupa parerea mea mar-
„ginita am aflatu de binesiducatoriulu la scopu,
„a amaná intreprinderea pasiloru necesari
„din partea mea in comunele Buciumu, Abrudu-satu
„si Carpinisiu, pâna cându se va întórce revol-
„tatórea éra indereptu. Convingându-se acei lo-
„cutori despre intrigele periculóse ale Catarinei Varga,
„ei se o predea poterii administrative, cá se se
„póta escortá in tiér'a ei; cu atátu mai virtosu a amaná
„pasii necesari din partea mea, pentru-cá respectivii
„iobagi in urm'a sfaturiloru mele isi impli-
„nescu robotele cu credintia.

„Mi tinu de sánta datorintia (szent köteles-
„ségemnek ismerem) a incunosciintá pe Escel. vóstra
„si pe viitoriu, despre tóte, câte le va pretinde
„dela mine schimbarea inpregiurariloru in
„acésta cauza de mare interessu,

„Recomandându-me în puternică protecțiune și
„gratia, sum cu profunda omagială reverință

„alu Escelentiei vóstre

„celu mai plecatu servu

„Andrei Siaguna,
vicariu eppescu“.

— În 4 Ianuarie 1847 sub Nr. 46 Siaguna trimite
a două relațiune guvernatorului Teleky, prin care îi
face cunoscutu, că după-ce s'a convinsu din două inpar-
tasiri ale Tesaurariului graf Nádasdy, un'a din 29 De-
cembrie 1846 și alt'a din 3 Ianuarie 1847, că revolta-
torea Varga Catarina a sositu déjà la Buciumu, elu,
Siaguna, va plecă în 14 Ianuarie la poporulu resista-
toriu *) (ellenszegülönép) și va merge în 18 Ianuarie în
Buciumu.

— Complotulu dara s'a urditu în Sibiiu, ér nu
în Abrudu.

— „Acésta nu s'a sfetitu“, voru dice respectivii;
dar assertiunea a două, că Siagun'a împreună cu
tatalu meu au escortatu pe Varga Catarina la Belgrad,
totusi va fi adevărata.

— Se póte, și nu prea.

Pe semne, lui Siaguna i s'au parutu prea multu
două dile, pâna-ce se va reintórce la Sibiiu, că se-i re-
fereze grafului Nádasdy cu graiu viu, că-ci elu'i scrie
din Zlatn'a următorea epistola:

Nr. 116 — 1847.

„Escelentissime ac Illustrissime Domine comes ac-
„tualis Intime status consiliarie, et Excelsi Regii The-
„saurarius Praeses.

„Domine Gratosissime!

„In nexu responsi mei sub 4-a c. m. et anni fati,
„habeo honorem Excellentiae Vestrae demisse referendi,
„conatum meum quoad ponendam efficacem obicem mo-
„liminibus perniciosae mulieris Catharinae Varga absque
„optato effectu haud fuisse, nam facta per me die
„18-a ejusdem, in Ecclesia Circuli Isbita Colonis Bucs-
„manis exhortatione et admonitione, ut conformiter al-
„tissimis ordinationibus semet a conversatione et nexu

*) În relațiunea din 4 Decembrie 846 Nr. 1771 se
dice, că poporulu isi împlinesce robotele cu credința.

„cum mentionata muliere abstineant; eanden *ipse*
„heri vesperi Zalathnam ad Quartirium Il-
„lustrissimi Domini montani consiliarii a
„Nemegyei *tuli*, *quacum* hodie Enyedinum usque
„*iturus sum*, Domine Vice Comite I. Cottus Albi infe-
„rioris Georgeo Pogány me officiose concomitante.

„Gratis demisse devotus imo cum venerationis.
„Excelentiae Vestrae

„Zalathnae, die 19 Ianuarii 1847; humilissimus
„servus, Andreas Schaguna, Generalis Vicarius disunitus“.

— Cu câtu mai multu se va scociori unu lucru,
cu atâtu mai reu va fi, — dise „tata mosiu“ in lun'a
lui Martiu 1880. — (vedi memoriu part. III pag. 75)

III.

Podivinski, tiranulu moșiloru.

Intre dissertatiunile cari s'au tînutu in 28 Iuliu
1862 in Brasiovu, in adunarea generala a Asociatiunei
pentru literatur'a si cultur'a poporului român, a fostu
una a domnului Joanu Puscariu, pentru compunerea
unui Albumu, despre familiile nobile române din mo-
narchi'a austriaca. Dsa intre altele a disu:

„In servitiulu meu publicu am avutu ocasiune de
„a vedé in cele mai simple colibi ale familielor nobile
„multe si scumpe odóre de asta specialitate“.

— Si dupa-ce intr'unu discursu interessantu trece
in revista mai multe familii nobile române din Ardealu
continua asia:

„La fântânele Ariesiului vomu gasi pe Aronescii
„de Bistr'a, ai caroru antecessori au siediutu pe tronulu
„Moldovei;*) obositi de luptele cele multe cu semilun'a
„si-au cautatu unu limanu la Bistr'a si Detunat'a.

„Oh! si câte si mai câte de aceste ilustre familii;
„câte si mai câte documente pentru natiune, pastrate
„la acestia de sute de ani.

„Ei! dara ce folosu, cà aceste tesaure stau inca
„ascunse, ce folosu, cà natiunea inca nu le folosesce.

*) Totu astufeliu scriu mai multi cronicari ar-
deleni. Sincai vorbindu despre meritele familiei Aro-
nesciloru, asemenea dice, cà acei Aronesci isi tragu
originea din famili'a domnitoriloru Aronu. Red. Obs.

„Numai cu exploatarea acestor mine de aur, ne vomu inavutí glori'a trecutului nostru, si speranti'a „pentru unu viitoriu mai suridietoriu.

„Numai cu cunoáscerea acestor documente, ce le „au scapatu infortuniulu timpului, vomu poté comprobá, „cà natiunea e plina de merite, plina de virtute si „eroismu, plina de amóre càtra patria.

„Cautati, si ve veti mirá de splendórea numeró- „selor documente, ce le pastrédia familiile nobile ro- „mâne, dinpreuna cu urmele desistematiccele „loru persecutari. — Si daca ici coela nu le vomu „mai gasí, vomu aflá celu pugínu, cà unu membru alu „familiei au trecutu cu pergamentele peste munti; cà „altulu absolvandu scóele au trecutu cu ele in castre „straine; cà in cutare timpu s'a mistuitu de cutare „focu etc.“

— Adunarea generala, inpreunata cu cea dintai a espositiune românesca, a fostu cea mai numerosá si mai splendida dintre tóte adunarile de pâna acum; acésta adunare l'a ascultat pe dlu Puscariu cu multu interessu, esprimandu-si aprobarea si complacerea prin viu aplausu.

Si, dlu Puscariu a vorbitu mare adevéru.

In famili'a nóstra inca se afla urme de persecutiune sistematica. Famili'a nóstra inca mai pastrédia documente, — câte le-a potutu scapá din nefericirile trecute preste dens'a la anii 1784 si 1849 — cari comprobéza adevéru acelei assertiuni. De si aceste documente sunt in strinsa legatura cu faptele istorice descrise de mine in partea a III din memoriulu meu, la capitlulu VII „Terra Abrud“; de si am disu, in partea I „O lacrima ferbinte,“ cà istori'a familiei mele e strinsu legata de istori'a muntiloru apuseni, eu totusi nu le-am publicatu. Am voítu se le lasu copiiloru mei de o suveniru istorica familiara.

Acum le publicu.

Asia dara Siolutiescii la anulu 1784 au tînutu cu „domnii“, din care cauza ei au fostu jefuiti de tierani si nobilitati de domnitoriu. Pentru-ce se nu fia fostu asia? voru dice póte unii; pe acelu timpu domnea in tóta Europ'a simtiementele si principiile de caste; tieranii tîneau cu tieranii, éra nobilii cu cei nobili. Simtiementulu si principiulu de nationalitate in secululu trecutu érá unu ce necunoscutu chiaru si la popórale

culte, cu atât mai puțin putea fi vorba de aspirațiuni naționale la poporul român — despoiatu de dreptulu omului, și degradatu la sôrtea de dobitocu.

Apoi dacă la acelu anu, inteligenti'a româna, fruntasii româniloru, n'au tînutu cu poporulu rescultu, — voru dice alții — pentru-ce ôre se fia tînuutu tocma Siulutiescii cu rescolatii?

Ei! dara Siulutiescii n'au fostu nobili pe acelu timp, ei s'au nobilitatu tocma pentru meritulu că au tînutu cu „domnii“. De ce nu? dacă Imperatulu Josifu alu II-lea a remuneratu atâti inși dintre fruntasii clelului român; dacă elu a decoratu protopopi, și inca tocma pe cei din muntii apuseni, Adamoviciu din Abrudu și Ighianu din Offenbai'a, (tatalu renumitului protopopu Ighianu), pentru conlucrare spre a nabusi rescól'a; dacă Imperatulu Josifu alu II-lea a nobilitatu pe vre-o câțiva oficiari pentru meritele castigate intru sugrumarea acelei rescôle și arestarea capiloru rescôlei, pentru-ce se nu fia nobilitatu și pe Siulutiescii, dacă ei si-aru fi castigatu asemenea merite; astufeliu voru argumentă ômenii.

En se scuturamu nitielu pulberea secului trecut, si se vedemu ce mai dicu scrisorile „latinesci“.

Metropolitulu Siulutiu descrie, in istori'a Horei o convorbire a densului cu Matesiu Nutiu, Trifu Stefanu și alti doi veri ai lui Horia, cari la indemnulu mai multoru preoti romani, l'au prinsu și predatu pe Horia și pe Closca in manile soldatiloru. *) Acestia intorcându-se din Clusiu, unde la a. 1816—19 s'a tînutu „forum productionale“ și fiindu-că — precum diceau ei — nu li s'au platitu nici premiulu promis, de câte 300 galbeni (ducati) imperatesci, nici diplom'a nobilitara promisa, nu s'a primitu de atare, au eruptu in urmatórele cuvinte: „Asia ne trebuenóue, între Zmerii in ei domni, dacă ne venduramu sângele, și nu-i lasaramu se-i faca Horia nostru totu macu“.

Rescriptulu imperatescu, prin care lui Matesiu Nutiu i se daruesce libertatea personala, e departe de

*) Istori'a Horei, scrisa de metropolitulu Siulutiu, este cu atât mai importanta, cu câtu aceea e scrisa de unu credintiosu fiu alu acelu munti; mai multu: ea e scrisa nu de unu simplu „cronicariu“, ci de unu „martoru clasicu“.

a fi „diploma nobilitara“. Prin acelu rescriptu, respectivulu se declara de „libertinu“, nici decâtu inse de „nobila“ cu prerogative nobilitare.

Êta-lu:

„Memoria commendari praesentibus omnibus ac „singulis quorum interest, Sacratissimam Caesareo Regiam „et Apostolicam Majestatem, vigore Rescripti Excelsae „Cancellariae Hungarico Transsylvanico Aulicae etc. dto „17 Januarii a. c. clementissime resolvisse, ac respective „demandasse, quatenus superioris Fisco-Montani Dominii „Zalatnensis, Possessionis vero Nagy-Aranyos, Circuli „Albák, Subditus fiscalis Providus Matyes Nucz ob exhibitam suam in interceptione exortae in Magno hocce „Transsylvaniae Principatu anno proxime praeterito 1784. „Rebellionis Antesignanorum Nicolai Ursz alias Hora ac „Kloska Juon, Statu suo Jobbagionali tam pro se, quam „Posteris suis in perpetuum manumittatur, ac in Statum „Libertinorum nulli Jurisdictioni Dominali, secus in „Personas Colonorum perpetuorum de Lege competenti „obnoxiorum transponatur.

„Huic igitur altissimae ac clementissimae simul „ordinationi conformiter antefatum Providum Matyes „Nucz tam pro se, quam posteris etiam suis ab omnibus „cujuscunque tituli oneribus dominalibus personali obligationi secus inhaerentibus immunes esse ac pro similibus in perpetuum declarari . . . jure fisci Regii in „illum posteritatumque ipsius utriusque sexus personas „reservata; Quosuper itaque ex Parte supremi hujus „officii Montani, ad Tenorem idcirco sub 29 Januarii a. „c. emanatorum ordinum Thesaurarialium praesentes M. „numissionis Litterae Provide Matyes Nucz in sui ac „Posterorum quoque suorum securitatem extradantur.

„Zalatna, quinta mensis Februarii Anno Domini „Millesimo septingentesimo octuagesimo quinto.

„Franciscus liber Baro de Gerlitz,

„C. R. supremus Montium Magister.

L. S.

„Per Caesareo Regium Tranniae supremum „officium montanum.

„Joannes L. B. de Zwengstangen,
„actuarius“.

Se constatăm, și bine se ne însemnam, că în munții apuseni afara de opidulu montanu Abrudulu cu Rosi'a, și afara de Offenbaia și Zlatna nicăiri nu au locuit, și până în diu'a de adi nu locuescu alți oameni, nici țierani, nici nobili, decâtu curatu Romani; éra domnu feudalul a fostu *numai unul*, și acela érá corón'a (fisculu). Ungurii și Germanii căți se aflau în acele orășiele, erau și ei că și Românii de acolo: proprietari de mine, neguțiatori și meseriasi; nici-unulu domnu feudalul.

Cându se dice dara, că Siulutiescii au ținutu cu „domnii“, trebue negresitu se se întelégă fisculu și reprezentantii sei, pentru-că alți domni în munții apuseni absolutu n'au existatu.

Acésta o știu toti căți cunoscă acei munți; o știu toti căți cunoscă legile patriei.

Aceste bine însemnate se trecem înaintea.

Procesulu monstru și lupt'a desperată, care au purtat-o locuitorii din munții apuseni cu fisculu pentru proprietățile avute ab antiquo; tiraniile și jafurile pe cari le-au înduratu locuitorii aceluor munți, din partea reprezentanților și funcționarilor fiscului, cum în fine au fostu acele comune despoiate de drepturile și proprietățile avute, se potă ceti în istoria Horei și a poporului român din munții apuseni, scrisă și adevărată cu documente și diplome regesci și princiarie, din partea metropolitului Alesandru Sterca Siulutiu. Trei comune, Buciumu, Abrudu-satu și Carpenisiulu au luptatu până în an. 1848.

Prin ce fază au trecut aceste comune, am descris eu în partea a III-a din memoriulu meu, capitulu VII „Terra Abrudu“.

Multi însă s'au încercatu în decursu de 2 secole se supuna acele trei comune, pentru-că libertatea loră avea rea influența asupra celorualte comune déjà aservite; dara unu anume Podivinski, care érá înainte și după rescól'a lui Horia provisoru în Zlatna, și că atare reprezentantele fiscului în munții apuseni, i-a întrecutu pe toti în tiranie și barbarismu.

Se dice, că cu numele acestui tiranu își întiarcau mamele pruncii.

Acestu omu și-a pus în capu, că cu ori-ce prețiu se supuna pe acele trei comune; și fiindu-că în acelea

locuiau mai multi Siulutiesci, cari erau ómeni liberi, éra libertatea lorú avea rea influintia asupra celorualalti, inainte de tóte trebuea dara sau se'i scóta pe toti din acele comune, sau se'i supuna si pe densii. Inca la a. 1746 s'a incercatu antecesorulu lui Podivinski, Borsai se introducea iobagi'a formala in acele comune; a facutu o conscriptiune unilateralá, in care a inscrisu pe toti locuitorii, cá iobagi. Pe acei Siulutiesci cari locuiau in Carpenisiu inca i-a viritu in acea conscriptiune, fára se dica cá sunt nobili ori iobagi.

Podivinski, sub pretestu cá Siulutiescii atítia in ascunsu pe acele comune la nesupunere, i-au trasu in judecata. Totu odata provocandu-se la conscripti'a facuta de Borsai, a disu: nu numai acele trei comune, dara si Siulutiescii cari locuescu in ele, sunt iobagi. — S'a pusu cu puterea pe ei, le-a rapitu cu forti'a mosiile, dicându, cá in pur'a fiscalitate nime afara de fiscu nu póte avé proprietate. — Unii dintre Siulutiesci s'au opusu cu arm'a, au fostu doboriti si infundati in temnitie; unii au luatú lumea in capu trecându parte in Romani'a, parte in Ungari'a. Dara, cá lui Podivinski nu i-a fostu intru atáta pentru mosiile rapite dela Siulutiesci, in cátu pentru de a'i infricá si a'i alungá, se vede curatu de acolo, cá in urma s'a apucatu si de acei Siulutiesci, cari locuiau in orasiulu Abrudu, unde nu a fostu de locu iobagia, nici cá putea se aiba fisculu vre-o jurisdictiune.

Fisculu inca la a. 1721 a pusu man'a definitivu pe acele trei comune; erá pe ací se aservésca si Abrudulu, in butulu tuturorú diplomeloru regesci si princiare, forfecandui-se din cându in cându drepturile si privilegiile, pâna ce in a. 1784 s'a desbracatu de insasi independinti'a avuta, numai in a. 1790 potendu'si recastigá autonomi'a de mai inainte.

Cele dise in partea a III-a „Terra Abrudu“ cá intimplate in rescól'a din 1784 s'au petrecutu in rescól'a din 1727. Rescól'a dela 1760 n'a avutu scopuri agrarie ci religionarie. Cá Abrudulu n'a potutu intrá in folosinti'a drepturilorú castigate asupra acestoru comune, vediuramu la „Terra Abrudu“. Cá fisculu pusese man'a pe acele comune, multu mai inainte, dovedesce conscripti'a din 1746 precum si procesulu comuneloru si alu familiei Siulutiu in contra fiscalui; numeróse sentintie judecatoresci si alte acte publice.

Cându si-a ajunsu persecutiunea culmea, le-a saritu Siulutiesciloru intr'ajutoriu vice-comitele Paulu Boér de Kövesd; a intentatu unu procesu formalu in contra lui Podivinski, in urm'a caruia tribunalulu a pronuntyatu urmatórea sentintia:

„In causa Spectabilis Domini Pauli Boer de Kövesd I. comitatus Albae Inferioris V. Comitis ab officio suo sub *A* contrá et adversus Generosum Dominum Josephum Podivinski Bonorum Fiscalium Caesario-Reg. Zalathnemsium Provisorem velut Inctum ab officio suo, Anno 1783 Die vero 3-a Septembris, sequens latum et pronunciatum est in Sessione Tabulae. Continuae I. Comitatus Albae Inferioris

„Deliberatum.

„Iis quae Fiscus Magistratualis*) in revindicamen „*Libertatis Familiae Sultz*u in Oppido montano Abrudbánya partim, partim autem in Abrudfalva, Kerpenyes et Bucsum degentis et commorantis exhibuit literalibus Documentis de meliori perlustratis tam contextu Inquisitorio-Relatoriarum quam serie authenticationis Tabulae huic continuae reportata sub *D.* et *E.* productorum, primaevus Libertatis denotatae Familiae status per Dominum actorem in sequentibus comprobatur: Etquidem, evincitur tenore citatorum Documentorum, et plurium Testium in Inquisitoriis, et serie authenticationis concertorum fassionibus, Praedecessores Familiae Sultz u ab inmemoriali tempore in Statu libertatis perstitisse et praeviguisse, neque onera bajulasse manifestum conprobent.

„Evincitur Familiam Sultz u omnia quae possidet paecuniis per metalli culturam comparatis coaemisse ac appropriasse“.

Aici sententi'a motivéza pe lungu, genealogi'a tutoru Siulutiesciloru, care dela care au descinsu; apoi trece la cei din Carpenisiu, si continua astufeliu:

„Evincitur 7 in anno 1746 primum Georgium et Demetrium Sultz u una cum filiis conscriptos quidem, absque ulla tamen status et conditionis expressione fuisse, cum tamen Georgius et Demetrius perhibente authenticationis serie et signanter fassione testis 11

*) Procurorulu de statu.

„Filii fuisse Theodori*) verificentur: Taliterque Georgius
 „et Demetrius Sulutzu urbario Anno 1746 una cum filiis
 „conscripti, alique ex hac Linea generationali descen-
 „dentaliter progeniti et nefors subsequis temporibus
 „urbario fiscalis Dominii Zalathnensis inserti e jugo jo-
 „bagonalni eximendi, ac in primaevum libertatis statum,
 „in quo Predecessores eorum, hujusque filii Jacobus,
 „Theodorus, suprascriptorum Georgii et Demetrii anno
 „1746 inscriptorum Pater, Theodori 2-di**) autem Avus
 „pacifice perstiterant restituendi, ac in futurum una cum
 „natis, ac in posterum nascituris filiis, pro liberae con-
 „ditionis Hominibus habendi, agnoscendi, ac denique qua
 „tales manutenendi Judicio Tabulae continuae deliberatur.

„*Inctus insinuat novum.*

„Protocollo causarum Tabulae continuae I. Comi-
 „tatus Albae Inferioris Judiciariae.

(L. S.) „Extradata per Antonium Bisztrai, Sub-
 „Judex Ord. Not.“

Tóte aceste s'au intemplatu cu unu anu inainte
 de rescól'a lui Horia.

Podivinski, precum a disu cându i s'a publicatu
 sentinti'a, asia a si facutu; elu a inceputu acum insusi
 procesu in contra Siulutiesciloru. — A produsu dovedi,
 că nu toti Siulutiescii sunt din un'a si aceeasi familia;
 că sunt Siulutiesci si anume in districtulu Zarandului,
 cari sunt iobagi;***) că preotulu din Carpenisiu nu se
 tine de aceia cari sunt nobili; că si dintre cei din
 Abrudu-satu sunt unii numai libertini, éra nu nobili cu
 prerogative; că numai aceia au drepturi nobilitare, cari
 sunt din famili'a Sterca, si câte si mai câte.

Urmarea a fostu, că pe bietulu pop'a din Carpe-
 nisiu l'au aruncatu in jugulu servitutei. Pe feciorii densului
 ii aflamu in conscripti'a din 1819 că iobagi; si anume:

Pag. 342 Nro 50 Sulutz Ursz colonus.

Pag. 348 Nro 86 Sulutz Todor colonus, parochus
 disunitor: loci fungens.

Pe unii dintre cei din Abrudu-satu i-a conscrisu
 la pag. 592 „nobiles; fundos colonicales possident“.

*) Mosiulu preotului ucisu la a. 1784.

**) Preotulu ucisu prin Crisianu in a. 1784.

***) Acésta e adeveratu.

Nota Aut.

Va se dica persón'a acestora n'a pututu-o aservi, numai mosi'a. Éra unii se afla conscrisi: nobiles metalurgi (proprietariu de mine).

IV.

Dupa o persecutiune sistematica de unu jnmetate de secolu, in care comunele Buciumu, Carpenisiu si Abrudielu au fostu terrorisate si maltratate, éra Siulutiescii despoiati de proprietati, a sositu anulu fiorosu 1784.

— Infandum Regina jubes renovare dolorem! va dice totu sufletulu, vediendu-me ajunsu la acésta epoca.

— Nu te teme! fii linistitu pamêntu clasicu, fal'a si comór'a Daciloru si a Romaniloru, care ai datu miliarde, in auru, din sinulu teu; care pastrezi cenusi'a aloru sute si mii de eroi Daci si Romani; léganulu si mormêntulu parintiloru si alu strabuniloru mei; nu me voiu oprí aici; voiu trece preste ruinele tale, precum trece in sboru vulturulu din Carpati, preste pisculu, in care i s'a distrusu cuibulu.

Daca totusi me oprescu pe unu momentu, este sil'a morala impusa „nepotului“, de a'i apará onórea „mosiului“, pe care nu l'a cunoscutu, dar care traiesce in amintire onorifica in acei munti. Library Cluj

— Asia dara Siulutiescii au fostu jafuiti de Români, la acestu anu de trista aducere aminte.

— Durere, da.

— Se voru fi resculatu Români in Abrudu in contra Unguriloru de acolo, precum s'a mai intemplatu la inceputulu secului trecutu; ori viceversa; si invingêndu Români, au jefuitu pe Siulutiescii, cari póte cà s'au luptatu in sirulu Unguriloru?

— Nu!

— Va fi fostu vre-o armata ungurésca in Abrudu, care luptandu cu vre-o armata românésca, si acésta din urma intrându intre lupte sângeróse, in furi'a resboiului au cadiutu jertfa si averea Siulutiesciloru.

— Nu!

— Voru fi fostu dóra abrudienii domni feudali, si iobagii loru din resbunare ii voru fi atacatu?

— Nu! Domnii feudali resp. reprezentantii loru au fostu in Zlathna, tiranulu moțiloru Podivinski si altii; dara acestora nici cà le-a pasatu de rescól'a tieraniloru; pe densii ii apará militi'a imperiala, si ei domniau li-

nistiti. Apoi comunele Buciumu, Abrudu-satu si Carpenisii, cari s'au tinutu odinióra de Abrudu, nu s'au resculatu si n'au intratu in Abrudu. Nici Abrudulu cá municipiu, nici particularii n'au fostu domni feudali.

— Cum dara s'a potutu intemplá, cá tocma pe Siulutiesci, si numai pe ei se'i fia jafuitu rescolatii, cându se scie, cá in Abrudu au fostu fôrte multi Români, si pe acelu timpu cei mai avuti Români in tóta tiér'a?

— Lucrulu se esplica de sine. Nu numai pe Siulutiesci, ci intregu Abrudulu, Rosi'a si Corn'a- tóte bisericile, inpreuna cu toti locuitorii, intre cari *mai multe sute de familii românesci, dela celu mai mare pâna la celu mai micu au fostu depredati si jafuiti* astfeliu, in câtu au remasu cu totii in timpu de érna goli, fàra inbracaminte, fàra rufe, fàra straiu, fàra mobilie, fàra ferestrii, fàra usi, fàrà caminu, fàra o bucatura de mâncare, fàra bani, muritori de fóme. Daca nu le sariá statulu intr'ajutoriu se stingea tóta generatiunea de fóme si frigú.

Se pastrédia inca la multe familii, documente autentice relative la acea catastrofa.

Dar se vedemu ce dice magistratulu si reprezentanti'a opidului montanu Abrudu-Rosia-Corna in 15 Novembre 1784 in representatiunea sa càtra Guvernu; si se scie, cá maioritaea reprezentantieii a fostu Români, precum Români au fostu si maioritaea locuitoriloru din acele localitati.

Dupa-ce constata cá rescolatii au fostu din districtele Zarandu, Hunedór'a, si din comunele Lupsi'a, Ponoru si Mogosiu si cá miseri'a si nefericirea causata e atátu de teribila, in câtu copiii copiiloru si urmatorii loru in veci voru aminti despre aceea, dice cá mai multi Unguri, de frica cá se nu'i omóre si pe ei, s'au botezatu de Români; dar cá asia botezati inca i-au maltratatu si jafuitu *), apoi continua asia:

„Innumerabilis praedonum et latronum turba gras-
„sabat in oppido ejusque territoriis Verespatak et Korna

*) Intre cei botezati a fostu — precum dice metropolitulu Siulutiu in istori'a Horei — si camerariulu Ficker; mosiulu amicului meu Fr. Ficker, actualu subprefectu in Abrudu.

Nota Aut.

„per tres dies et duas noctes; a pane, vino, vesti-
 „mentis, subsistendi et alendi mediis a ma-
 „ximo ad minimum usque, nos, infantulosque nostros
 „privarunt, miseros cives, opifices et metal-
 „lurgos inediae exposuerunt, esurientem ad
 „continuos fletus et ejulatus exposuerunt;
 „non habet metallurgus unde se suosque
 „pueros interteneat, fodices cultivet, oclusae
 „sunt viae, oclusum est commercium, non
 „habet pecunias unde quaerat; quae quidem
 „Praedones non solum Cassam Caes. Regiam auri Cambo-
 „riam Topanfalsensem*) una cum auro Caes. Reg.
 „cambiatu, imo Cassam etiam oppidi nostri contributio-
 „nalem, Consignationes perceptorales, Tabellas, Rationes,
 „Archivum magistratuale cum universis literalibus pu-
 „blicis et privatis apud Judicem primum et Montium
 „Magistrum existentibus et retentis instrumentis, Sigillum
 „publicum, Privilegia Oppidi, Cassamque alodium eva-
 „cuarunt; quae Praedonum insurrectio fors etiam impediti
 „et reprimi potuisset, si militia Zalathnae actu etiam
 „immorans ad binariam etiam nostram requisitionem vi
 „Ordinum gubernialium ddt. 30 Julii a. c. N. 7080 gr. tiose
 „emanatorum, et circulariter publicatorum seu fine re-
 „pressionis, seu persecutionis, per supremum Regium
 „primum officium Zalathnensem, ejusque Praesidem
 „nobis transmissa fuisset; ast nec ad iteratas nostras
 „petitiones in nomine Summi Divini Numinis factas,
 „saltem quinquaginta milites in hodiernum usque sunt
 „transmissi, etc. etc.**) . . .

*) Aici, pe acelu timpu, camerariu erá Aron de Bistra, unu veru alu mosiului meu. Acesta inca a fostu jafuitu, precum dice si Szilágyi in istori'a sa.

Camerariu sau rei aerariae Praefectus.

Nota Aut.

**) Subprefectulu Egyedi (ér nu Enyedi, precum ilu scriu unii) in relatiunea sa din Zlathna ddt. 25 Novembre 1784 dice, cà capitanulu împêrâtescu Richard i-a disu, cà „militi'a pe orasieni nu'i va aparâ“.

Se vede dara, cà militi'a aparâ numai pe Podivinski si pe ceilalti „domni“.

Nota Aut.

„Abrudbanyae die 15 Novembris 1784 Servi et „Clientes humillimi Magistratus, et electa comunitas Abrudbányensis.“

Metropolitulu Siulutiu asia scrie, că la apropierea taberei lui Horia s'au resculatu toti proletarii din Abrudu juru imprejuru. si lucratorii de mine, cari precum se scie, in timpurile vechi erau parte criminali condamnati la munca silnica (ocna), parte fugari din tóte tierile, unguri, romani, tígani etc., si inpreunandu-se cu taber'a lui Horia, aceia au seversitu cele mai mari selbatecii.

V.

A trecutu si plag'a acésta preste Abrudu si preste famili'a nóstra, in care si-a perdutu averea eredita si agonisita cu stradenie si onestitate in mai multe generatiuni. Dar pare că Ddieu a vrutu se'i mangaie pe abrudieni; ani indelungati au fostu minele de aur intr'o abundantia precum a rare ori alta-data. Pe acele timpuri a disu Angelu, că Ddieu e nebu nu de'i dà atâta aur, de nu mai scie ce se faca cu elu; de inbuibatu ce erá, 'si presará mamalig'a in locu de sare cu prafu de aur.

Dara totu pe acelu timpu indata dupa nabusirea rescólei, s'a reversatu urgia „domniloru“ asupra Româniloru, intr'unu gradu ne mai cunoscutu, fâra deosebire că fostu-a cineva partasiu la rescóla ori ba.

Podivinski turbá de ura si mania asupra Româniloru. Si cine ar fi cutezatu se se puna in contra lui?

Elu a cugetatu, că timpulu a sositu se scape de valachi; a facutu propunere la locurile mai inalte, cá pe toti locuitorii români din muntii apuseni se 'i stramute cu femeii cu copii cu totu in Ungari'a de susu intre Slovaci, precum s'au si stramutatu mai multe sate din locurile rescolate.

In desiertu au aratatu bietii ómeni, că de si au luat mai multi insi din acei munti parte la rescóla, dara satele, glótele nu s'au resculatu; nu a folositu nimicu. Podivinski s'a pus cu sil'a pe ei; elu si ai sei au vrutu se aiba „nemti“, éra nu „români“ in muntii apuseni.

Nenumerate sunt jalbele si plânsorile poporului si ale familiei nóstre, in contra acestoru tiranii; cele mai multe plânsori si suplice s'au facutu in cas'a mosiului meu, si s'au subscrisu si prin dinsulu. O parte mare

din ele se pastréda astadi in Vien'a, la ministeriulu de finantie, in despartiem. „für Münz und Bergwesen.“

Rescriptulu celu lungu si memorabilu alu imper. Josifu alu II-lea din 11 Maiu 1786 a urmatu la o suplica de acelea.

Inpaciuirea facuta intre fisca si intre comune la an. 1789 a pusu capetu certeloru pe unu siru de ani. La acésta inpaciuire mosiulu meu e subserisu cá reprezentantele comuneloru. La acésta inpaciuire s'au provocatu bietii ómeni, pâna in a. 1848, dara fisculu n'a respectatu-o nici acésta. Vedi istori'a muntiloru apuseni scrisa de metropolitulu Siolutiu, si memoriulu part. III „Terra Abrudu“.

Tóta ur'a si mani'a „domniloru“ s'a concentratu acuma in contra mosiului meu, si fiindu elu amenintiati chiaru in libertatea sa personala, s'a provocatu la prerogativ'a nobilitara.

Dar „domnii“ bine sciindu cà la a. 1784 i s'au jafuitu tóte efectele, i-au respunsu, cà nu e nobilu; sunt destui Sterca si in satulu Carpenisii lînga Mercurea, simpli tierani.*)

Ne mai avendu mosiulu meu alta scapare, au indreptatu din nou o jalba energica la imperatulu, a carei urmare a fostu rescriptulu imperat. din 8 Martiu 1793, care apoi a pusu capetu persecutiuniloru.

Dupa mórtea mosiului meu, a suseputu lupt'a unchiulu meu metropolitulu cá preotu tineru. Ce-a patitu si elu, vediuramu la „Terra Abrudu“. Din tóte aceste resulta, cà acelu procesu giganticu si seculariu alu „motiloru“ a fostu si procesulu Siolutiesciloru; si cà inpreuna au induratu tóte persecutiunile.

— Tóte-s bune si frumóse, va dice cetitoriulu, dar un'a nu intielegu: cum se póte, cà mosiulu dtale a fostu atátu de multu persecutatu de „domni“ si apoi totusi se fia fostu nobilitatu pe acelu timpu, pentru-cà a tinutu cu „domnii“?

— Cum se nu intielegi? se numesce: *calumnia*.

Mei! departe amu ajunsu: pe semne unii ómeni nici nu potu se crédia cà s'a potutu cineva nobilitá pentru virtuti patriotice, fàra se'si tradeze sângele.

*) Asia e, m'am convinsu in anii trecuti, din curiositate eu insumi.

Nota Aut.

Dara se ascultamu ce dice rescriptulu imperatescu din 8 Martiu 1793, prin care i-se inpartasiesce mosiului meu, o copia din diplom'a nobilitara dtto 22 Januarius 1685 (va se dica tocma cu unu seculu inainte de rescol'a lui Horia) pentru *de a se potea apará in contra „domniloru“*.

Nos Franciscus Secundus Dei Gratia.

Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae Apostolicus, Hungariae, Bohaemiae, Dalmatiae, Croaciae, Sclavoniae, Galliciae, Lodomeriae Rex, Archi Dux Austriae, Dux Burgundiae, Magnus Dux Hetruriae, Magnus Princeps Transylvaniae, Comes Tirolis, Goritiae et Siculorum etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis et singulis: Quod exhibitae et praesentatae sint Nobis Nominibus et in personis Nobilium Simeonis et Petri nec non Alesandri in Oppido nostro Privilegiato Montano Abrudbánya Comitatu nostro Albensi inferiori ingremiata residentium et commorantium singulorum Sterka de Kerpényes certae quaedam Literae Nobilitares Serenissimi quondam Transylvaniae Principis, et Siculorum Comitis Michaelis Apaffi in Pergameno patenter confectae et Emanatae, Sigilloque ejusdem Principis Transylvaniae authentico roboratae supplicatumque extitit Majestati nostrae pro parte praefatorum Nobilium utpote Simeonis et Petri nec non Alexandri singulorum Sterka de Kerpényes debita cum Instantia humilime quatenus Nos easdem transumi et transcribi facientes *Jurium eorundem uberiores futuram ad Cautelam necessarias* extradari facere dignaremur Quarum quidem Literarum tenor et Verbalis Continentia sequitur in hunc Modum: Nos Michael Apaffi Dei Gratia Princeps Transylvaniae Partium Regni Hungariae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: quod nos ad nonnullorum fidelium Dominorum Consiliariorum nostrorum, signanter Spectabilis ac Generosi Michaelis Teleki de Szék Consilarii nostri intimi Exercituum Regni Generalis Comitatum Tordensis et Maramarusiensis Comit. Artium Huszt et Kövár Kapitanei ac Decimarum Fiscalium arendatoris ubique Supremi Nobis sincere dilecti singularem nobis propterea factam intercessionem, tum

vero gratiosum habentes respectum fidelitatis fideliumque servitorum Strenui*) Volffgangi Sterka de Kerpényes que ipse nobis et Regno nostro Transylvaniae quantum potuit juxta rerum exigentiam fideliter et alacriter exhibuit, deinceps etiam exhibiturum non dubitamus. Eundem igitur Volffgangum Sterka ac per eum Makariam Sterka Fratrem ejus Carnalem de Speciali Gratia et Principalis nostrae Potestatis Plenitudine a Statu et Conditione minus Nobili in qua nati sunt, et hactenus extiterunt clementer eximendos ac in Caetum verorum natorum indubitatorum insignitorumque Regni hujus Transylvaniae et Partium Ungariae eidem adnexarum Nobilium annumerandos, aggregandos, adoptandos et adscribendos duximus, prout eximimus annumeramus aggregamus adoptamus et adscribimus praesentium per vigorem. Decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus iidem Volffgangus et Makaria Sterka Haeredesque et Posteritates eorum utriusque Sexus universi pro veris natis indubitatis insignitisque Nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem hujus modi verae ac perfectae Nobilitatis eorum haec Arma seu Nobilitatis insignia, Scutum videlicet Militare Caelestini Coloris in Cujus Campo sive Area Ursus quidam integer dorsotenus Lancea transfossus posterioribus pedibus et ore aperto sursum stare conspicitur, supra Scutum autem Galea Militaris clausa est posita, quam contegit Diadema Regium Gemmis atque unionibus decenter ornatum, ex Cono vero Galeae Jenice sive Lemnisei variorum Colorum hincinde deffluens utrasque oras sive Margines ipsius Scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout haec omnia in Capite Literarum nostrarum praesentium docta manu et Arte Pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur: Animo deliberato et ex certa Scientia liberalitateque nostra principali memoratis Volffgango et Makaria Sterka Haeredibusque et Posteritatibus ipsorum utriusque Sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta arma, seu Nobilitatis insignia more aliorum verorum natorum indubitatorum insignitorumque Nobilium Armis utentium ubique in Praeliis Hastiludiis Tornea-

*) Qui in armis, rebusque gerendis magnam virtutem praestat.

mentis Duellis Monomachiis ac aliis quibusvis Exercitiis Militar et Nobilitaribus Sigillis Vexillis Cortinis Velis Aulacis Annulis Clypeis Tentoriis Domibus Sepulchris generaliter vero quarumlibet Rerum et Expeditionum generibus sub merae, ac perfectae Nobilitatis Titulo quo eos ab universis et singulis cujuscunque Status Gradus honoris ordinis Officii Dignitatis et praeminentiae Homi- nibus insignitos dici teneri, nominari et reputari volumus ferre et gestare omnibusque iis honoribus Gratiis privi- legiis indultis Libertatibus immunitatibus et Praeroga- tivis, quibus caeteri veri nati indubitati insignitique No- biles et Militares praefati Regni nostri Transylvaniae et partium Ungariae eidem adnexarum Homines quomodo- cunque de Jure et ab antiqua Consuetudine utuntur fruuntur et gaudent perpetuo uti frui et gaudere va- leant atque possint. In cujus rei memoriam firmita- temque perpetuam praesentes Literas nostras pendentis et authentici Sigilli nostri munimine roboratas memoratis Volffgango et Makariae Sterka Haeredibusque et Poste- ritatibus eorum utriusque Sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in Castro nostro Ebesfalva Die Vigesima Secunda Mensis January Anno Domini Mille- simo Sexcentesimo Octuagesimo Quinto. In quarum quidem Literarum principio seu Capite apparebant In- signia Nobilitatis ab ante fato Serenissimo quondam principe praescriptis Volffgango et Makariae Sterka gra- tiose concessa Pictoris industria prouti suprâ declaratum est genuinis suis Coloribus illustrata, in inferiore vero margine a parte sinistra scriptum erat: Michael Apaffi m. p. A parte vero dextra paucis inferius Scriptum erat: Franciscus Lugosi Secretarius m. p. Erantque Si- gillo ejusdem Principis Tranniae autentico in Capsula lignea super Cera rubra ductili impresso Zonaque Se- ricea varii Coloris eisdem Colligata et pendenti commu- nitae, patenterque Confecta et emanatae Parte vero Convolutionis exteriori itidem a dextra sequens legebatur Scriptura: Praesentes Literae tenore infrascripto in Ge- nerali Dominorum trium Nationum Regni hujus Tran- sylvaniae et Partium Hungariae eidem adnexarum Statuum et ordinum Comitibus per Celsissimum Principem Dominum nostrum clementissimum ad Diem Vigesium Mensis Aprilis Anni praesentis Millesimi Sexcentesimi Octua- gesimi Sexti in Civitatem Cibiniensem inodictis et cele-

bratis coram Statibus universis Lectae sunt et publicatae nemine contradicente. Extradatae autem Die Sexta Mensis et Anni praefatorum per magistrum Joannem Sarosi Prothonotarium m. p.

Unde nos humilima Supplicatione annotatorum Exponentium coram Majestate nostra propterea facta et instituta benigne exaudita et clementer admissa praeinsertas Literas Nobilem Familiam Sterka de Kerpényes concernentes non abrasas, non cancellatas neque in aliqua sui parte suspectas aut variatas sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, de verbo ad verbum sine diminutione augmento variationeque prorsus aliquali transumi et transcribi, praesentibusque Literis nostris patentibus inseri et inscribi facientes, Copiam seu Paria earundem in Transumpto Literarum nostrarum, sub Sigillo nostro Judiciali et authentico saepe memoratis Exponentibus Nobilibus Simeoni et Petro, nec non Alexandro *) singulis Sterka de Kerpényes *Jurium suorum uberiores futuras ad Cautelam necessarias* extradandas duximus et concedendas, communi Justitia et aequitate svadente. Datum in libera Regiaque Civitate nostra Claudiopoli Die Octava Mensis Marty Anno Domini Millesimo Septingentesimo Nonagesimo Tertio. City Library Cluj

(L. S.) Lecte cum suo originali collate correcte et extradate per Josephum Bistr i de eadem Secretarium Gubern.

Praesentem Copiam veris suis originalibus, ex quibus genuine descripta est, in omnibus suis Punctis et Clausulis conformem esse Fide nostra mediante testamur. Claudiopoli Die 27-ma Mensis July A. 1793.

Sigismundus Nagy m. p.
Stephanus Székelly m. p.

Inclytæ Cancellariae Regiae Provlis Trannicae Majoris Scribae ac Jur Notarii ad praesentem Vidimationem Specialiter exmissi.

Famili'a noastră a trecutū prin multe adversitati;
pe la a. 1635 si-a perdutu nobilitatea; la an. 1685

*) La anulu 1793 au fostu trei Sterca de Kerpényes, Simeonu si Petru; apoi Alesandru, mosiulu meu, din a carui ramura suntemu noi. Nota Aut.

s'a nobilitatu éراس. La an. 1783 si 1790 precum ve-diuramu, erá pe ací s'o pérđia din nou.

In seculii trecuti mai de multe-ori i s'a rapitu tóta averea; asemenea si la a. 1849.

Nu e mirare dar, că Siulutescii au scadiutu din averile avute, precum dicea Amiculu poporului in anulu 1862. Si cu tóte aceste, chiaru in acelu anu inca, unulu dintre ei (Simionu) a fostu — precum atesta foile catastrale — celu mai mare proprietariu de mosii, si totu-odata unulu dintre cei mai mari proprietari de mine de aur.

La anulu 1828 s'au prezentatu la cas'a tatalui meu doui domni din Ungari'a, si s'au recomandatu că descendenti ai acelu Siulutesci, pe cari Podivinski ii es-patriase in secululu trecutu.

Unulu erá oficieru, alu 2-lea proprietariu. S'au adunatu fratii tatalui meu, au tinutu unu consiliu fami-liariu, si pe bas'a documentelu produse i-au recu-noscutu de adeverati consangeni.

Ei erau magiari, si se numeau Salatz. Ér noi amu remasu, „post totu discrimina rerum“ (Români. *)

*) Buna scóla românesca a trebuitu se aveti DV. la cas'a parintiésca, de óre-ce se scie, că DVóstra n'ati trecutu nici odata pragulu vre-unei scoli românesci, ci ati studiatu in scóle straine. Si bunu românu a trebuitu se fia mosiulu Dvóstra, care pe acele timpuri, a crescutu patru fii, precum au fostu fiii densului.

Adi nu mai e virtute a fi bunu românu. Contrariulu, adeca a nu fi românu bunu, este si trebue se fia de ací incolo adeverata infamia. Cu totulu altu-ceva fusese in secolulu trecutu, ba chiaru si in acesta pâna in a. 1848. Contimpuranii nostrii cāti se mai afla in viétia potu marturisi aceea ce noi v'amu comunicatu mai de multe ori, că inainte cu 50 si cu 60 de ani, noi cá scolari si cá studenti junisiori, nu cutediámu se vorbimu unii cu altii cu vóce mai tare pe stradele din Clusiu, Aiudu, Osiorheiu etc. in limb'a nóstra materna, de frica că se nu fimu insultati cu Hora, Kloska, tolvaj oláh, bűdös oláh etc. etc. Daca generatiunile actuali nu voru citi legile vechi, acte publice, processe, istoria, nici-odata nu voru scí cum au ajunsu ei din selavi, domnisiori, la : Dà'mi Dómne ce n'am visatu, se me miru de ce-am aflatu.

Red. Obs.

VI.

O marturisire stórsa cu sul'a in cóste.

Ce-au patitu românii din Abrudu, prin urmare si mosiulu meu la a. 1784 vediuramu.

Ce-au patitu descendentii loru, la anulu 1849 vomu vedea indata.

Va pricepe ori-si cine, dupa cele intemplete, cà cele scornite despre mosiulu meu s'aru potea repeţi si despre parintii mei. — Ómeni rei au fostu si voru fi pururea. *)

Fačia de memori'a parintiloru mei, fačia de reputatiunea mea si a fratiloru mei, si cu deosebire fačia de copii mei, cari s'au nascutu si crescutu departe de acei munti, si neavëndu cunoscintia despre cele intemplete in a. 1849, la casu de asia, n'aru fi in stare se se apere; me afiu moralicesce constrinsu a descrie patianiile parintiloru mei, pentru-cà in memoriulu meu „O lacrima ferbinte“ am trecut — precum disei — preste ruine, precum trece in sboru, vulturulu din Carpati, preste pisculu in care i s'a distrusu cuibulu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
10 Maiu 1849; di fatala, in istori'a trecutului familiei mele.

Celu ce va vré cá se fia in curentulu evenimenteloru din acea epoca, va cetí inca odata ceea ce eu am scrisu in partea I pag. 50—59, partea II pag. 8 si partea III pag. 73—74; éra daca nu, va trece inainte.

In 6 Maiu, pe cându Românii cu Dragosiu se consultau in biserica, despre armistitiu, se respândesce scirea, cà honvedii se apropie de Abrudu. Toti fugiau in tóte partile; confusiune teribila; strigari: Ne-a tradatu Dragosiu.

Me ducu acasa, afiu pe mam'a fórte ingrijata.

*) Numai se fia si cine se le crédia. Partea ridicula a fabulei e, cà daca mitropolitulu Siolutiu nu o spunea cu mirare, cà chiaru si pe parintii densului i-au jafuitu, lumea n'o sciá. Toti cronicarii descriu cu colori infiorátore devastarea Abrudului la anulu 1784, daca cu numele pe nime.

Red. Obs.

— Ce cugeti? — dise ea — comandantulu fortaretiei din Belgradu, trimite Jancului unu sacu de prafu de pușca; carausiulu audindu că vinu Ungurii, l'au aruncatu josu aici in curte, si a fugitu indereptu. Daca 'lu afla la noi, pe toti ne omora“.

Sosindu fratele meu intr'aceea, a luat si a golitu saculu in retirada. S'a latitu unu mirosu de prafu de pușca, in câtu tóta curtea puțiá Noroculu nostru, că a venit o plóia, care a resipitu mirosulu.

Indata-ce au sosit Hatvani cu trup'a sa de honvedi la Abrudu, adeca in 6 Maiu sér'a, s'au incuartiratu la noi 10 husari, cu unu sergentu, pe care l'am descris in partea I; pe tat'a inpreuna cu intrég'a familia si cu óspele nóstru, prefectulu Dobra, ne-au pusu sub paza declarandu-ne, că ori-care va pasí din casa afara fara permissiune, va fi inpuscatu.

In 7 Maiu dânduni-se voia se esimu, ne-amu dusu, eu si fratii mei, la Hatvani, că se'lu rogamu, se crutie pe parintii mei; cu ce resultatu, vediuramu in part. I.

Mai multu n'am esitu din casa afara, pâna in 9 Maiu nóptea, cându ne-au redicatu cu puterea. *) — Ce s'a petrecutu in acele dile, in Abrudu si juru, din propri'a mea esperiintia, nu știu; dar scopulu meu de astadata nici că este a descrie ce-au patitu altii, ci că ce-au patitu famili'a mea.

Dupa o di si o nópte, petrecuta asia precum vediuramu că amu petrecutu-o noi, sosí momentulu decidiatoriu: in 9 Maiu desu-de diminétia au inceputu foculu de tunuri si de pușci, cu vehementia; pe strad'a care duce cătra Câmpeni, de alungulu gradinei nóstre, neintreruptu mergeau si veniau honvedii, chiaru husarii, cari ne paziau pe noi, in acea di, nu ne aveau grij'a; de trei ori au incercatu in acea dupa-amiédi a respinge pe „moți“ de pe drumulu de cătra Carpenisiu; dara totudeaun'a s'au intorsu cu capetele sparte. A trei'a óra, cându s'au dusu husarii intre injuraturi, a disu sergentulu, că daca se voru întórce, ne voru spëndiurá pe toti de plopi, precum a mai spëndiuratu elu in acea di pe nisce Români, carora mai ântaiu le scosese ochii.

Abia a trecutu o óra, numai ce vedemu că calulu

*) Vedi raportulu Jancului.

Nota Aut.

sergentului intra in curte, fàra sergentu, in fuga sel-bateca, plinu de sànge; dupa o alta jumatate de óra intra alti 3 husari in fug'a mare. Si-au luatú uneltele din grasdu cu grab'a si s'au departatu. Cându erá se ésa din curte, intrebaiu pe unulu dintre ei: „Da ce e?“ — „Ce se fia; fugimu! noi ne-amú luptatu in tiér'a ungurésca cu neamurile de acolo, cu feliu de feliu de soldati regulati; pe toti i-amú batutu; dar éta cà mo-canii acestia ne batjocorira. Acestia's draci, nu's ómeni; isi tragu palari'a pe ochi cà se nu védia mórtea; apoi urla de ti se pare cà s'a deschisu iadulu, si dau navala. Pe sergentulu inpreuna cu alti husari i-au incunjuratu in apropiere de o móra si i-au taiatu pe toti“.

Intr'aceea de pe tóte dealurile se audiá tob'a re-sunându „retragerea“.

Am inceputu a resuffá mai usioru.

Atunci a fostu, cându senatorulu Gelei a intratu la noi, si a disu cà Hatvani vrea se duca cu sine pe toti cetatienii, dar noi se nu mergemu, cà-ci de vomu esí la otaru, pe toti ne inpuşca.

Abia asteptámu se inseredie, sau se fuga ungurii si se scapamu astufeliu, sau se o luamu noi prin fundulu gradinei prin cinterimu càtra taber'a romàna; cându de odata intra unu oficeru de honvedi, care apoi in urma ne-a redicatu si ne-a dusu, precum am scrisu in partea I.

Serman'a mama, cându parasiramu cas'a, nu sciá ce se duca cu sine: aceste sunt — dise ea — suveniri dela parinti; aceste sunt pretiósele si inelele mele; aici e argintari'a; luati cu voi rufe de schimbatu, ceva de mâncatu, pe acolo nu sunt crisme; Vai de mine! omo-riti-me, dar eu nu me ducu, cum se'mi parasescu eu aici tóta averea mea?

— „Grabiti-ve“, se resti oficerulu.

— „Pentru Ddieu! cum se'mi lasu cas'a incarcata, si se pornescu, par' cà pornimu a cersí“.

— „Mama draga! dar n'audisi ce dise senatorulu Gelei: cându vomu ajunge la otaru ne voru inpuşcă pe toti; ce folosu vomu avea de cele luate cu noi; sau le voru rapí ei, sau se voru prapadí aici, pentru noi e totu atâta. — Suveniri, pretióse, auru si argintu, tóte voru remanea de noi; lumea va vorbí, unu timpu, cà

aici a traitu odata o familia onesta, apoi tóte voru fi uitate."

— „Bine dici tu“, dise biét'a mama cu resignatiune, apoi pornì inainte.

Cându amu ajunsu la podu, unde, precum am descrisu in partea I, Românii au navalitu asupra ungu-riloru si i-au sdrobitu, plouá, erá intunerecu, nu ne vedeamu unii pe altii.

In momentul cându Hatvani a disu càtra unguri: „acuma se se mântue fiesce-care, cum va potea, eu nu ve pociu mântuí“, pe unu momentu, au amutitu cu totii, de gróza. Femeile si copiii, — cari se retrasera pe sub podu, cá se póta trece tunurile si calaretii, se nu'i sdrobésca — au inceputu se sbiere dupa barbati si dupa parinti. Am auditu mai multe voci barbatesci strigându: „noi mergemu cu taber'a magiara, pe noi Românii ne aru omorí; dar femeile si copiii se mérga in bisericele românesci si la Siulutiesci; numai acolo poteti scapá de mórte.

Ungurii câtu au potutu scapá cu Hatvani, s'au dusu càtra Ungari'a. Femeile si copiii s'au intorsu indereptu in orasiu. Cându am sositu eu acasa, odaile nóstre erau pline de femei si copii, nemti si unguri.

Intr'aceea lancerii români navaleau de tóte partile in orasiu; in scurtu timpu s'au implutu si odaile nóstre de lanceri; ómeni necunoscuti, cari voiau se omóre pe acei nefericiti, cari si-au cautatu scaparea la noi. Abia i-am potutu scapá.

Sosindu unu trimisu alu Jancului, unu românu armatu, cu scopu se ne apere cas'a, am incuiatu usile lasându cas'a in grij'a servitoriloru si cu deosebire in grij'a trimisului, care ne dise: me punu in usi'a pivnitiei, cà-ci la beutura voru nisuí mai ánteiu; dar pâna-ce eu traiescu, aici n'o se intre nime. Am luatú femeile si copiii între noi se'i ducemu in biserica, unde tat'a erá epitropu.

Esindu pe coridoru, unu strigatu de gróza a esitu din gur'a femeiloru si copiiloru. — Unu vecinu nefericitu smintitu de minte, Vida Samu, trecea fàra grija pe din aintea treptelorú; unu lanceriu tocma atunci ilu lovise in capu, si bietulu a cadiutu mortu la pamentu. Cu pasi repedi au coboritu femeile si copiii treptele; intr'

unu tîpetu, unu strigatu de spaima si gróza au eruptu a dóu'a óra. Ne uitamu intr'acolo: inaintea trepteloru zacea pe spate plinu de sânge si mortu, directorulu de politia Dioszegi si preotulu reformatu Benkö. Ambii ómeni onesti si betrâni; celu din urma unu omu slabutiu, preste 70 de ani, albu cá zapad'a, omu de o blândétia femeiesca. Nefericitii, au fostu ajunsi si omoriti in curtea nóstra.

Cându amu trecutu pe lînga ei, si dómnele loru si-au recunoscutu barbatii morti, au fostu o scena infiorátore . . .

Amu parasitu cu graba acelu locu; mam'a mea si fratii mei cu o parte din caravana au luat-o inainte; eu si tat'a cu alta caravana amu mersu in urma.

Orasiulu ardea, tîpete si vaiete infiorátore, puşcaturi si strigari de prin curti si din gradini se audiau, unde Români cu remasitiile ungariloru inarmati se mai luptau.

Ajunsi in strada, amu intalnitv vre-o 7—8 larceri si puşcasi. Daca cumva nu am uitatu, cá-ci sunt 32 de ani de atunci, — erá judele ori gorniculu Priponu din Carpenisiu, care ne-a graitu: „domniloru — dise elu, luându'si tiundr'a (sumanu, zeche), si atárnându-o tatalui meu dupa gátu, — asemenea mi-a datu si mie unu altu tieranu, tiundr'a sa. — Luati-ve ceva semnu, cá se ve cunósca ómenii cá sunteti Români, altucum v'ati potea primejduí. Se ferésca Ddieu! slabe lucruri se intempla adi; au apucatu ómenii se intre prin pivnitie, s'au inbetatu, nu mai asculta de nime. Avemu aspre porunci, cá pe ómeni nearmati, femei si copii se'i crutiamu; dar se vedeti domniloru, cá intre atâtea mii de ómeni sunt si misiei; erá se sara si la noi, daca le diseramv se nu intre in curtea cu grajdurile a Siulutiului celui betrânu, cá-ci acelea sunt ale unui dnu de românu“.

Carpenisienii o luara in josu, éra noi in susu càtra biserica. Cându amu ajunsu inaintea pórteli dela grajdurile lui Siulutiu Simionu, unde avea elu vre-o 8—10 cai, éta navalescu afara vre-o 10 larceri beti, pe cari luându'i servitorii cu furci de feru si amuţîndu vre-o patru zavodi sdraveni asupra lorv, îi alungara. — Din nefericire au datu preste noi. Indata se aieptara asupra femeiloru, smulgându-le urechile cá se le scóta cerceii.

— Indereptu! Ce faceti blastematiloru — le strigaramu noi.

— „Veti vedea voi îndata, ce facemu“, — se restira ei.

În acelu momentu, o fetitia dragalasia că de 7—8 ani, veni înainte mea, si frângându'si mânila dise: „badicule! dar tat'a ne-a spusu că si DV. sunteti Români, se fugimu la dvóstra, că-ci dvóstra ne veti scapá de mórte; nu lasati se omóre pe biét'a mama“.

Am simtitu că ânim'a mi se stringe, capulu imi ametiá, si pamentulu se parea că se misca sub peciórele mele. Ar fi trebuitu se fia cineva unu indianu selbatecu, că se nu se simtia miscatu la acele cuvinte; si eu nu le poteam ajutá.

Antai'a óra in viétia, m'am simtitu vatěmatu si insultatu in demnitatea mea de „omu“ si de „românu“. M'asi fi prefacutu bucurosu într'unu demonu, numai se'i pociu sdrobí pe acei misiei!

Noi amu tacutu.

Femeile ne-au întielesu; ele au vediutu impossibilitatea de a potea oprí jafulu, si periclulu supremu, daca ne-amu fi mai opusu.

Cá la o comanda si-au scosu tóte, cerceii, ânelele si nisce linguri de argintu ce le aveau prin busdunare; le-au aruncatu la peciórele acelu ticalosi, cari s'au aruncatu pe fóle dupa ele; se sugrumau unii pe altii, care de care se apuce mai multe. Amu întrebuintiatu momentulu, amu luat-u in pasi de fuga spre biserica, care nu erá mai departe de 100 de pasi.

Pe cându întrá caravan'a pe pórtá in curtea bisericiei, audu de cătra piatia unu țipetu, unu strigatu de femeia, pe care nu'lu voiu uitá nici odata: „Nu me lasati! dacă credeti într'unu Ddieu“.

Me uitu într'acolo, vediu trei femei tñědu copii mici in bratie, alti copii tărńdu'i de mńna, unii se apucasera de rochi'a mamei, fugiau in fuga selbateca, sbie-rńdu că din gur'a sierpelui.

Vre-o doui lanciai dupa ele.

În acelu momentu se ivesce Siulutiu betrńnulu in feréstr'a coridorului, si striga: „Aici! aici! deschideti usi'a! iute!“

Nu erau acei nefericiti mai departe de 10 pasi dela pórtá. Pućinu terenu de alta-data; dar vai! prea

multu pentru o mama, care de spaima de sarcina si de ostenela abia resufla. Pört'a se deschise. Inca unu pasiu.

— „Se nu dai mei! trasnéasca-te unulu Ddieu“, racni betrânulu Siulutiu.

Acestu strigatu oprî lancea, si bieteles femei, cadiura mai multu, decâtu pasira preste pragulu pôrtei, care se incuia indata.

Amu intratu la preotulu Tobias; tôte odaile si biseric'a erau pline de refugiatu.

Voru fi trecutu doue ore câtu statuseramu acolo, cându s'a respânditu sgomotulu, că o noua armata magiara se apropie de orasiu.

Noi cu parintii nostrii numai decâtu porniramu către Câmpeni; tat'a si mam'a s'au pusu pe unu caru cu boi alu unui Câmpanariu, pe care 'lu intalniramu pe drumu; ér noi trei frati pe josu.

Cea de ânteiu nôpte amu petrecutu-o la tieranulu care ne-a dusu parintii. Nu mâncaseramu si nu dormiseramu de doue dile nimicu. Eramu storsi trupesce si sufletesce.

Intr'aceea sosiau neintreruptu ómeni din Abrudu, cari ne-au spusu, că n'a fostu adevératu sgomotulu despre apropiarea unei armate magiare.

— „Lauda Domnului“ disé mam'a — mâne ne întorcemu acasa si éra voru fi tôte uitate“.

De odata intra unu trimisu alu Jancului, care ne face cunoscuta trist'a scire, că mai multi lănceri au intratu la cas'a nôstra, au tocatu pe pazitoriu in capu, au spartu buțile cu vinulu, care'lu carau cu palariile, si dupa-ce s'au inbetatu au jefuitu tôte cele, in câtu nu numai n'a remasu nimicu, dar au dusu si usile si ferestrele, tôte mobilele etc.; cu unu cuventu, acele odai nici nu mai sunt de locuitu.

Amu remasu cu totii incremeniti.

— Vai de mine! cum se pôte că Românii se ne jafuiesca pe noi, disera parintii mei. Totu ce amu agonisitu in viét'a nôstra, si ce amu ereditu dela parinti, amu perdutu in unic'a di; suntemu seraci, disera ei.

Evenimentele cari in aceste 2—3 dile se perôndara unele dupa altele, au fostu atâtu de ingrozitóre, încátu eramu cu totii că inmarmuriti; in cele d'ânteiu momente nici că fuseramu in stare a cuprinde cu mintea, întrég'a nefericire ce ne-a ajunsu.

Ni se paré imposibilu asia ceva.

— Nu ve superati domniloru, — dise tieranc'a, o femeia de tréba — dóra nu va fi tocma asia reu; bata'i Ddieu se'i bata, hoti de ómeni, se cutedie ei se faca asemenea lucru.

Eta am facutu o mamaliga buna, sciu cà sunteti flamêndi; poffiti.

— Mâncati — dise mam'a — cà-ci altceva *n'avemu*, si au eruptu intr'unu plânsu teribilu. Apoi observandu consternarea nóstra, s'a reculesu, si a continuatu: mâncati, mamalig'a e buna, si lingurele, de si sunt de lemn, dar sunt nóue, n'a mâncatu nime cu ele; alte *n'avemu*.

— Acestu cuventu din urma, m'a strabatutu cá o sagéta. Biét'a mama, cându ducea lingur'a de lemn la gura, ochii i se impleau de lacrimi.

M'am trântitu pe nisce paie, josu pe podele. Sermanii parinti tóta nóptea se svîrcoleau, si suspinau. — Unde ajunsesera ei din buna starea si comoditatile lor!

Mam'a a fostu silita a imprumutá o camasia dela tieranca; éra pantofii mei de lacu, de marsiulu pe jos, in tina, rumpêndu-se si fiindu-câ toti caltiunarii erau omoriti si jafuiti, am fostu silitu se âmbli vre-o 8 dile in opinci; — eram in cilindru, in quecker si in opinci.

Cine n'a trecutú insusi — cá omu maturu — prin o rescóla, se nu se incerce a dá definitiunea rescólei, insurectiunei, revolutiunei sângeróse. Sau de a si trecutú, dar a fostu unu „omnia mea mecum porto“, se nu vo-iésca a descrie nefericirile, pe cari le indura o familia intr'o asemenea catastrofa.

Abia am asteptatu se se faca diua; am pornitu calare, la Abrudu, cá se vediu eu cu ochii mei, cele intemplate.

Voiu crutiá pe cetitori, precum si pe mine, cu descrierea inpressiunei, ce am simtitu, vediendu odaile, camar'a, podulu, pivnitiele, grasdulu, cotetiele de porci si de alte animale de casa, sioprónele, granariulu, tóta curtea si gradin'a devastata astfeliu, in câtu nu numai cà n'au remasu usi si ferestri, dar si paretii erau doboriti pentru câte unu cuiu sau pironu in pretiu de vre-o câti-va cruceri, pe care nu'lu poteau altcum scóte. Butile sparte, vinurile si vinarsulu, cursu pe jos. Unu aspectu inforatoriu si revoltatoriu. Cei morti erau inca totu la acelu locu.

Totu asia au patitu-o Joanu Boeriu, primariulu orasiului si vice-prefectulu lui Jancu; fratele seu Vasilie Boeriu medicu primariu montanu; Josifu Remetei apotecariu, toti proprietari cu stare mare; precum si alte multe familii românesce.

Sub impressiunea acestui tablou, si vedindu acum nefericirea familiei noastre in tota golatatea sa, m'am intorsu indereptu la Câmpeni. Fugiam intr'o fuga ne-bunésca, me goniau cugetarile mele, de cari voiam se scapu.

O convulsione mi-a cuprinsu fiinti'a, eram revoltatu. Abia asteptam se sosescu la parinti; aveam se le spunu unu mare lucru.

Cà n'avemu nimicu? Nu! acést'a ei o sciau.

Dar ce aveam se le spunu? Nu sciam nici eu. Ceva lucru mare . . .

Intrându in odaia si vedindu sórtea parintiloru, starea iritata a spiritului meu isi ajunsu culmea.

— Esti bolnavu? dise mam'a cu dulcétia.

— Nu; bolnavu e sufletulu meu, disei, si vulcanulu a eruptu: Ce! ei se ve jafuiasca pe voi, si se ne bat-jocorésca? Dóra nu sunteti destulu de buni Români? Se póte se fia cineva si mai bunu Român decátu voi? Alte popóra se falescu cu asemenea ómeni; ai nostri ne jafuescu“.

— „Asculta!“ dise tat'a.

— „Nu ascultu nimicu! Nu mai vreu se sciu de Români de adi incolo; mi-am iubitu neamulu, precum arare-ori se va intemplá se iubésca cineva. Cu câtu erá Românulu mai strantiosu, cu atâta'lu iubeam mai tare; ilu credeamu mai nefericitu. Voi astufeliu m'ati crescutu pe mine. Acuma ii despretiuescu. Nu mai vreu se fiu Român; mi-e rusine a fi Român. Cá se me facu obeal'a si instrumentulu altora, sum si prea moralu, si prea falosu; voiu trece de a dreptulu in castrele straine; imi voiu schimbá si numele; vreu se uitu cà am fostu odata român“.

— Mam'a si-a acoperitu ochii cu ambele mâni, si au eruptu intr'unu plânsu amaru: „Am perdutu multu, fórte multu, dar n'am perdutu totu, — dise ea — eu am proprietatea mea in Zlatna, tatalu teu are minele de aur in Rosi'a, Corn'a si Buciumu; are salariulu densului cá functionariu de statu; banii si aurulu care

i-amu sapatu in gradina lînga unu prunu in timpulu cîndu husarii erau la bataia, inca va face vre-o cîteva miî. Voi ati absolvatu scólele, vomu avea spese mai puçine; ne vomu restringe cum vomu potea. Tóte le asi fi portatu si suferitu bucurosu, dar se vediu eu si-linti'a, grij'a si zelulu, cu care v'am crescutu pe voi intr'unu lungu siru de ani, intr'o clipa nimicitu, acésta me dóre. M'am bucuratu in sufletulu meu, vedindu-ve intariti in simtiemintele de Români; si acum . . . Dar nu . . . nu se póte. Spune'mi cà n'ai disu acele cuvinte, si eu iti voiu crede!"

Tat'a care pâna atunci tacuse, erá cufundatu in cugete, luându o façia si unu tonu ne mai observatu la densulu, imi dise: „Daca tu, in tóta viéti'a ta vei mai scóte o singura data din gur'a ta asemenea cuvinte, atunci se scii, cà mie inca imi va fi rusine cà'ti sum tata!"

Dar neamulu românescu ne-a jafuitu pe noi? Dar neamulu românescu au fostu acei golani si gunóie, pe cari tu i-ai vediutu jafuindu? N'ai auditu ce diceau acei tierani, ómeni de omenia, cari ne-au imprumutatu tiundrele? Ce! unde este aceea scrisu, cà neamulu românescu are se respundia pentru faptele tuturoru misiiloru?

Eu am fostu soldatu regulatu, in bataliile contra lui Napoleonu celu mare, am vediutu destule ori, cum fura chiaru soldatii regulati; daca'i infrunti, si le dici: mei! ai grija, cà aceia sunt ómenii nostri, ei iti respundu: Nu face nimicu, mai bine se iéu eu, decâtu se ié mîne inamiculu.

Nu e vorba, este fórté mare blastematia ceea ce ni s'a intemplat; dar nu este de vina nici Janculu, nici ceilalti prefecti si tribuni. Dê vina sunt Hatvani, Dragosiu si toti acei unguri din Abrudu, cari scrieau pe ascunsu si necontentitu, cá se vina armat'a magiara. — De cîte-ori au fostu lagere românesci in Abrudu, nu li s'au intemplatu unguriloru nici o paguba nici o insulta. Dragosiu cu Hatvani au venitu se supuna muntii prin tradare si fortia. Acuma totu ei au se suferé urmarile. Le suferimu cu totii, durere! cei nevinovati intr'unu gradu mai mare. Si apoi ce erá mai bine: se remânemu seraci? ori se invinga Hatvani si se ne spëndiure de ploi? Apoi nu este adeveratu ceea ce diceau eri magiarii refugiatu in cas'a lui Amosu, cà tabar'a lui Jancu

a venit la Abrudu, cá si tabar'a lui Horia la a. 1784, se fure si se ucida. — Tabar'a lui Jancu a venit la Abrudu se apere stindardulu imperatescu; a venit se apere muntii, si se scótia pe inamicu afara din munti, pentru-cá elu intrase in contra garantiei date. Cu unu cuventu, Jancu a intratu cá se'si apere esistentia, si se pedeprésca tradarea.

Me dóre si pe mine, vediendu victímele nevinovate; dar cine póte infréná rescól'a degenerata in anarchia“.

In acelu momentu intra in odaia, cumnatulu meu Dimitrie Moga (fostu presidentu de sectiune la instantia de apelu) cu soçi'a sa, plini de tina, intr'o stare derangeata cá vai de ei.

— „Venimu din Abrudu, amu vediutu si auditu tóte, ascultati-ne:

Cându dvóstra ati parasitu cas'a — incepù verisiór'a istorisirea — cá se duceti femeile si copii in biserică, noi eramu ascunsi la dvóstra in camara; dar fiindu-că n'ati sciutu, ne-ati incuiatu si v'ati departatu. Noi inca nu sciamu nimicu, de cele ce se intemplau in casa. — Din camara vedeamu, pe feréstra, orasiulu ardiendu; audiamu típete si gemete de moribundi; de odata s'a facutu linisce. — Atunci ve veti fi departatu. In camara erá o lada mare cu multe despartieminte; pe Moga l'am bagatu acolo, abia a incaputu, s'a asediatu la fundulu ladei, si eu l'am acoperitu cu mai multe feçie de perine si rufe ce erau acolo, apoi m'am pusu pe marginea ladei. Eu adeca cugetam, că de voru veni Români necunoscuti, se nu védia pe barbatulu meu. Usi'a camarei am incuiatu-o. Deodata se aude o larma mare prin odai, multime de voci; apoi se certau, se bateau; hatiau la mobile, spargeau unele si altele. Unu ce ingrozitoriu. M'a cuprinsu o frica mare, „Audi Moga ce se intempla prin odai?“ intrebai pe barbatulu meu. Elu adormise si horcaiá cá si cându ar fi fostu in dile de pace in patulu seu.

„Scóla-te pentru Ddieu, că nu e bine!“ Moga s'a sculatu si a disu: „Se vede că Siulutiescii s'au dusu undeva, si pe noi ne-au uitatu aici. — Aici o se ne omóre; audi pentru Ddieu ce larma facu“.

A esitu din lada spariatu, s'a uitatu juru inprejuru; a vediutu o uniforma alba de soldatu, intr'unu cuiu. Numai ce vedu că Moga se desbraca si se imbraca

cu nadragi strimti, cu fracu albu, si si-a pusu in capu o palaria ce erá in camara, vechia, de paie florentine, forma de cilindru cum erá mod'a mai de multu. Cându l'am vediutu astfelu imbracatu, in nadragi vineti strimti, cari numai pe trupulu densului nu erau croiti, si in uni-forma alba, ér elu negru cá porumbelele, cu barba si mustetie cá carbunele, m'a inflatu risulu, de si credeamu cà in minutele urmatóre o se ne omóre.

De odata sosesce larm'a la usi'a camarei. „Ce! aici e incuiatu? se spargemu usi'a!“ — Au apasatu de usia, care cu o pâraitura mare a cadiutu din tîtîni, si vre-o 7—8 insi au cadiutu beti in camara. Ceilalti se gramadeau, care de care se ajunga mai ântâiu la jafu. Cându au vediutu pe Moga, au incremenitu cu totii.

— „Maica precista! uciga'lu crucea“. Toti au luat-o la fuga. Sosindu in curte s'au opritu. „Mei! cà dóra nu va fi draculu in haine catanesci? Mi s'a parutu cà erá si o femeia cu „ciga'lu crucea“, diserà ei. Aideti se ne întórceму indereptu“. Noi amu întrebuintiatu ocasiunea, amu fugitu prin odaile de càtra gradina, si pe acele trepte amu esitu, amu mersu la pop'a Amosu, si de acolo adi venimu cu unu Câmpanariu aici. Dara sciti cine erá capitanulu hoților? cocisiulu (visitiu) dvóstre Nicolae, impreuna cu alu lui Dionisiu*), apoi vre-o 100 de ómeni beti; care de care mai strantiosu, si inca nesce cocisi, cari vorbiau unguresce.

Sciti cum au impartitu calésc'a DVóstra, intre sine? unulu a desbracatu-o de piele; alu 2-lea si-a luat postavulu si perinile; alu 3-lea rud'a si rótele; alu 4-lea si-a luat ferulu“.

— „Audi! — dise tat'a càtra mine — nu ti-am spusu? Credi acuma, cà nu neamulu românescu ne-a jafuitu? — Cocisiulu nostru? blastematulu! Cine ar fi crediutu, cà elu se cutedie, se conduca hoti'a, in locu de a ne aপরঁ cas'a. Totu unu asemenea strengariu, din Cerniti'a, anume Boglea, unu renumitu hotiu de vite si lotru de drumu, a jafuitu in rescóla lui Horia si pe tatalu meu“.

*) Fratele meu avea unu cocisiu de unguru, caruia elu cu o luna inainte ii mântuise viéti'a, cà se nu'lu omóre Românii. Acestu cocieriu si inca vre-o alti 4 au fostu in urma inpușcati in Câmpeni.

Acésta este istori'a fidela a suferintieloru nóstre in a. 1849, care au avutu consecintie fatale in privinti'a finantiala, pentru famili'a nóstra. Tóte aceste se potu adevéri si documentá prin sute si sute de martori, din câtii au mai ramasu in viétia, totu ómeni cari in anulu 1849 erau in etate de câte 15 pâna la 36 de ani, éra acuma sunt barbati, si betrâni, au vedutu inse tóte acelea scene de sânge, de focu si devastatiuni cu ochii loru; dara sunt dejá si documentate de plinu cu sententie de ale fostului tribunalu austriacu criminale. Le-am descrisu, cá se se védia si mai lamuritu scopulu marsiavu alu acelora, cari aru fi voitu se'si faca unu capitalu din fapt'a, cá la a. 1784 rescolatii au jafuitu pe mosiulu meu.*)

Daca s'au potutu intemplá acestea la anulu 1849 cându amiculu si conscolariulu meu Jancu, unu tineru zelesu, intieptu si umanu, a fostu comandantulu supremu; daca elu, pop'a Balintu, prefectulu Moldovanu si alti tineri inteliginti si devotati familiei nóstre, n'au potutu inpedecá jafulu, apoi ce se va fi intemplatu in rescól'a lui Horia, isi póte infatiosia ori-si cine.

Cá prefectii din 1849 au vrutu, dar n'au potutu inpedecá jafulu, dovedesce si urmatórea epistola a unui bravu prefectu:

„D. St. Martinu, 24/3 1881.

„Multu stimate domnule!

„La intrebarea din 20 l. c. nu ve potu respunde „alta, decâtu cá, se póte se ve fiu istorisitu in Cetate „de balta, despre caus'a intrebata. Sciu positivu, cá „Siolutiu Simionu m'a fostu rogatu in diminéti'a de 10 „Maiu 1849 cá se'i aperu magazinulu din piatia, si cá

*) Vorba se fia! daca cineva néga faptele condemnabile ale rescolatiloru, se face ridiculu. Daca vrea se escuse acele fapte, se arata naivu. Ér daca escusându-le face inputare altora, comite o infamia. — Scimu cá si in anulu 1849 in Aiudu tóta famili'a unui comerciante românu onestu anume Maniu, de origine din Brasiovu, a fostu macelarita de români. Acuma daca cineva ar dice, cá cei ucisi au tînutu cu „domnii“, n'ar fi óre infamia? E unu faptu ce trebuie deplânsu, dar nu escusatu.

Red. Obs.

„eu am fostu si luatú asuprá mea a'í împlíní cererea.
„Dupa-ce inse, trecêndu eu pe lângá magazinulu lui,
„câtrá cuartířulu meu, s'au descárcatu asuprá mea mái
„multe focuri, din ferestri, am luatú-o pe piciora, si nu
„m'am mái potutu ocupá de magazinulu lui.

„Mái târdiu, avêndu a'mi regasí cu ori-ce pretiu
„armele si straiti'a cu scrisorile, am facutu o încercare
„se petrundu la casele popei din Isbit'a. Atunci maga-
„sinulu lui Siulutiu mái stá încuiatu, resistându usile de
„feru; atunci am scrisu cu creta pe usia: „Siulutiu.“
„Dupa-ce tocma pe acelu timpú curgea lupt'a înfiorátóre
„cu cei ce se afláu prin case, ba chiaru de pe ferestrele
„cuartířulu meu, cadeau pe strada cadavrele unguriloru,
„ér n'am potutu temporisá în piatia, pentru-cá Janculu
„inca nu venise; asia ér am retiratu la loculu arestului
„meu, la scóla.

„Cându m'am dusu a trei'a óra dupa arme, cas'a
„popei erá în flacari; dar si magazinulu lui Siulutiu erá
„devastatu. Asia s'au întemplatú acestu lucru. Dar ce
„folosí scrisórea, cându nimenea nu mái erá în stare a
„restituí ordinea. Apoi spargatorii usiloru nu scíu
„cetí.*)

„Alu Dtale sinceru stimatoriu

„Moldovanu“.

Le-am descrísu tóte aceste cu deosebire, cá nu
cumva dupa mórtea mea se vina vre-unu nihilistu, care
glorífica jafulu si uciderea; care atenta la onórea óme-
niloru de caracteru, si se dica copiiloru mei: Mosiulu
vostru a fostu la a. 1849 persecutatu de muntenii Jan-
cului, a fostu jafuitu si depredatu, pentru-cá elu a ținutu

*) Acésta epístola e fórté instructiva; ea dove-
desce ceea ce sciamu si noi, cá comandantii Româniloru
si-au datú tóta silinti'a, spre a împedecá jafulu si es-
cesele; dar nu mái erá cu potintia.

Si cá famili'a Siulutiu a statú în védia la Români,
cându dlu Moldovanu a scrisu pe usia „Siulutiu“, a
trebuitu se fia convinsu, cá cei ce voru cetí acestu nume,
voru face se se respectedie averea adresatului.

Red. Obs.

cu „domnii“; si că nobilitatea familiei vóstre datédia dela acelu anu, dreptu recunoscintia, pentru meritulu că a tradatu pe Janculu.

Inainte de a terminá acestu capitulu, rogu pe cetitoriu se'mi faca placerea, si se cetésca numai decátu ceea ce eu am scrisu in partea II-a la pagin'a 17—21 „Desteptare“. Daca atunci cându s'a cetitu ánteia óra, n'am fostu intielesu; acuma de siguru că voiu fi intielesu. Cu atátu mai tare rogu a se ceti acele şire, că-ci acele formédia finea acestui capitulu.

VII.

Eu nu lasu pe negruti'a mea.

Mi-am restrinsu istorisirea suferintieloru familiei mele, atátu in memoriile mele, câtu si in manuscrisulu acesta, — precum se dice — intr'o gaóce de nuca; nu vréu se obosescu pe cetitoriu. Asiu mai avea multe, fórté multe de disu.

Vediuramu ce a paţitu mosiulu meu; in urma unchiulu meu metropolitulu, carui'a i s'a inpusu prin episcopulu Lemeni „perpetuum silentium“.

Totu asia a patitu si tatalu meu: din Câmpeni l'au transferatu la Abrudu, de acolo l'au stramutatu la Zlathna, din motivu — care de si nu s'a scrisu, dar se sciá. Aveau adeca prepusu pe densulu, că elu cá Românú, in secretu sprijinesce „procesulu motiloru“. L'a costatu multa ostenéla, revocarea decretulu de transferare. Am istorisitu in trecatu, in memoriulu p. II pag. 44—48 patianiile mele, de sub absolutismu. — Ce e dreptu, eu care am crescutu in deplina libertate, nu me poteamu nici de câtu aclimatizá cu unu sistemu, in care „gensdarmulu“ erá infalibilu si celu mai mare in tíera.

Strainii me aveau in prepusu, că prin cerculu unde eu eram functionariu, s'au stracuratu mai multi magiari condamnatii „in efigie“, si că eu asiu avea corespondintie cu membrii dela Aul'a (tinerimea revolutionara din Vien'a in 1848). Se ve istorisescu acuma unu casu concretu.

Unulu din cele multe.

Sub acestu sistemu me persecutara cu deosebire de trei ori: ánteia óra sub pretestu, că asiu avea prea

mare cunoscintia cu aristocratii magiari, cari despretiescu pe functionarii straini, si sunt dusmanii sistemului inauguratu; a două ora că simpatisediu cu democratii magiari, cari sunt Kossuthiani si republicani; si că me interesediu foarte de caus'a orientala (1854), indata ce sosese post'a, de locu me aruncu pe diuarie, cu deosebire pe rubric'a „orientala“. De asta-data fui transferatu din pedépsa pe spesele mele.

Am remonstratu de a dreptulu la Maiestatea sa. Urmarea a fostu, că actulu de transferare „din pedépsa“ s'a nimicitu, si mi s'au rebonificatu toate spesele.

A trei'a ora éta pentru-ce: Erá la a. 1859. Itali'a ferbea dela unu capetu pâna la celalaltu; unu strigatu de libertate resună preste acestu pamentu classicu, cu refrenulu: „Eviva Italia! morte il Tedesco!“ (némtiu). Din toate partile lumei alergá tinerimea sub drapelulu lui Garibaldi, mai virtosu ungurii erau tare insufletiti. Castelulu din Cetate-de balta, — pe acelu timpu proprietatea veduvei contes'a Bethlen Gionella, o italiana, si alu ginerelui ei principele Gonzaga, — era locul de rendez-vous, de unde plecau tinerii magiari, in Itali'a. — Eu petreceam adese in acelu castelu renumitu si foarte ospitalu; vedeam de multe-ori fisonomii necunoscute, cari cându me vedeau, in locu se se presentadie, se departau.

Dedeam eu cu socotél'a, camu la ce ora se afla lumea; dar eu nu eram spionu, nici gendarmu.

In fundulu sufletulu meu, admirám sacrificiulu adusu de acei tineri din familii distinse, cari mergeau cá se'si verse sângele pe pamentu strainu, cu sperantia, că din sângele lor va resari libertatea natiunei si a patriei proprie.

Totu pe acelu timpu se agita si unirea Moldovei cu Valachi'a; visulu mariloru Români. A trebuitu se fiu eu foarte emotiunatu, că-ci de si imi impusesem sil'a a me areta câtu se póte de indeferentu, față de acele mari cestiuni latine, totusi nemtii m'au petrunsu. Me ispiteau si me spionau la totu pasulu; dar eu inca eram avisatu, si me padiam.

Intr'o di, presedintele meu m'a invitatu la preâmbulare. Eu m'am priceputu.

„Dta vei fi bine cunoscutu in Moldov'a si Valachi'a? ai fostu de multe-ori acolo?“ — incepù elu conversarea.

„Nu! n'am fostu nici-odata; nu cunosc decâtu pe Alesandru Golescu, care a fostu in an. 1848—9 timpu indelungatu la cas'a parintiloru mei; apoi pe Adrianu si pe Vitianu (Racovitia), totu din aceea epoca“.

„Cum se pôte? Se dice, că dta ai fôrte mare simpathie pentru densii si că ai dorí unirea acestoru tieri.“

„Pentru-că eu sum român, si cá atare me bucuru de fericirea fratiloru mei“.

„Eu inca sum némtiu, si cu tóte aceste prea puçinu imi pasa de ceea ce se face in tiér'a nemtiésca; si vedi dta, nemtii sunt poporulu celu mai cultu si celu mai vechiu din lume. Valachii sunt unu poporu decadiutu, fâra nici-unu viitoriu“.

Dicêndu aceste cuvinte, presedintele aruncà asupra mea o cautatura sarcastica.

„Asia va fi! se dice că si Adamu a fostu némtiu“.

„Acésta n'am auditu-o“.

„Ba da; si argumentele sunt fôrte plausible. —

Adamu a trebuitu se fia némtiu, pentru-că numai némtiulu cându gresiesce, arunca vin'a pe nevast'a sa; si cu deosebire că numai némtiulu adórme in paradisu. Alu treilea motivu ilu vei cunósce si dta, că-ci tocma nemtii se plângu mai tare in contra acestei trasuri caracteristice a nemtiloru“.

„Nu'lu cunosc, ve rogu spuneti'lu!“

„Ubi bene, ibi patria“.

Am vrutu se'lu privescu si eu in faça, dar elu si-a intorsu capulu.

„Valachii si boerii nu sunt capaci a se guvernà pe sine, adi mâne trebue se vina sub stapanirea „nóstra“; acolo voru fi functiuni grase pentru „noi“. Celu ce va scí românesc si va fi omu de „incredere“, va fi fericitu“.

„Se me ferésca Ddieu de asemenea fericire“.

„Cum? dta cá român tocma ar trebui se doresci acésta, si se te acomodezi „inprejurariloru“. Regimulu nostru comptédia pe spriginulu Româniloru ardeleni“.

„Atunci regimulu nu cunósce pe Români. — Intre Români, cá si intre alte natiuni, se voru aflá ómeni, cari pentru functiuni grase isi voru vinde tiér'a si natiunea; dar acestia sunt lapedaturi, ér nu neamulu românescu“.

„Vomu repará gresiél'a, care am facutu-o in anulul 1854, cându parasiramu Valachi'a.

Indata ce vomu invinge in Itali'a, vomu ocupá Valachi'a“.

„Si daca nu vomu invinge in Itali'a?“

„Atunci vomu primí acele tierisióre cá despagubire pentru Itali'a.

Dta ai unu nume familiariu bine sunatoriu; îndrépta-ti cugetarile, si vei putea intemeiá fericirea familiei dtale.“

„E unu ce vechiu, cá si lumea, cá nimicu nu se resplatesce mai scumpu decâtu tradarea sângelui; dar eu asi preferí a'mi vedea famili'a putredîndu in lantiuri, decâtu se se inaltie pe ruinele neamului românescu“.

Resboiulu in Itali'a curgea; trebueau bani, bani si érași bani. Restantiele de dare se esecutau fàra mila; între altii érá unu functionariu galitianu, mare germanisatoriu si mare inamicu la totu ce érá ardeleanu; acesta escelá in escesulu seu de promptitudine si servilismu.

Intr'o di mergeam la cancelaria; trecêndu pe la localulu unde se tinea licitati'a, am statu pe locu, si me delectam in necasulu functionariului, cum se fremêntá, pentru-cà nime, dar absolutu nime, nu cumpará nimicu. Se pareá, cá totu poporulu s'a conjuratu cá se nu cumpere; de si nu érá de locu vre-o conspiratiune — precum conjurase poporulu italianu tocma pe acelu timpu, cá se nu fume nime tutunu si sugari „nemtiesci“; — cu tóte aceste nemtii astufeliu o credeau.

„Aveti mila, dniloru, cu o betrâna neputintiósá! acelu straiu imi este singur'a mîngaere. Cându n'am ce mîncá, si me împle frigulu in colib'a mea, me aco-periú in elu si mai uitu de necasu“.

„Cu câtu esti datóre betrâno?“ intrebaui eu.

„Cu unu florinu, dnule“.

„Na, tine florinulu, si ia'ti straiulu“.

„Dar cine esti dta dnule, de'mi faci unu bine asia mare, si vorbesci asia frumosu cu mine, precum n'a mai vorbitu nime?“

„Sum si eu unu omu cá si dta“.

„Ba nu esti cá mine, dnule draga! Eu sum cer-sitóre“.

Dicându aceste cuvinte, si-a țințitu ochii in pamentu.

„Nu face nimicu, numai de omenía se fii“.

„Cá de omenía sum dnule draga. — Dara totusi cum'ti e numne domnule? cá se'lu pomenescu in rogatiunile mele“.

„Ce'ti folosesc numele meu; pâna acasa ilu uiti. Róga-te asia precum me rogu eu la Dómniedieu: Dómnne ajuta dreptatei, si sd robesce pe facatorii de rele“.

„Cá asia voiú face dieu, de acuma inainte.“*)

Nu me departasem bine, si fui denuntiatu la presiedintele meu.

Dupa prândiu, cându treceam éra pe acolo, tob'a suná: ram, plan, rataplan, o capra cu lapte 2 fl. 10 cr. a dóu'a óra, cine dà mai multu?

— „Ve rogu dniloru! nu'mi luati nutrementulu din gur'a baiatului; sum o veduva nefericita, tóta primavér'a am fostu bolnava, n'am potutu lucrá; voiú muncí si voiú face acei 2 fl.“

— Mama dado! cine vrea se vênda capr'a mea? intrebà unu baiatielu cá de 3—4 ani; unu românasiu ochiesiu, rumenu si indesatu, cu palari'a intr'o urechia, par' cá elu erá fiulu prefectului.

— „Dar éta draga Juonitia, dnii aceia“.

— „Cá eu nu lasu pe negruti'a mea, dise baiatulu.“

Doi florini 10 cr. a dóu'a óra Aveti grija, capr'a e tinera si buna de lapte. Nime mai multu, si . . . a . . . trei'a óra.

Unu israelitu se apropie de mésa, depune banii si merge se'si primésca capr'a in proprietate.

Femei'a si-a acoperitu faci'a cu ambele mâni, si plângea amarú. Baiatulu a inbraciosiatu capr'a de grumazi, o pupá in gura si strigá: „eu nu lasu pe negruti'a mea!“

Israelitulú vedîndu acésta scena, s'a intorsu si a disu: „Me rogu dniloru, dati'mi banii indereptu, nu'mi trebue capr'a“.

*) In anulu urmatoriu in senatulu imperialu, dlu I. G. combatêndu sistemulu nemtiescu cu multa elocintia si asprime, a amintitu acestu casu, care a facutu mare sensatiune.

— Pentru-ce? se resti functionariulu.

— Am venitu anume se'mi cumperu o capra négra cu lapte; am unu copilu ofticosu; dar vedîndu femeia aceea, cu baiatul ei, nu'mi trebuie capr'a. Nu nu insedaru . . . mai bine pierdu banii, dar capr'a nu'mi trebuie; n'asi avé norôcu de ea“.

Atunci functionariulu a saritu furiosu, a prinsu baiatul de mâna si l'a aruncatu câtu colo.

Baiatul cađîndu pe fačia si-a sdrobitu nasulu, s'a împlutu de sânge; dar la momentu a saritu in talpi si a fugitu la capra strigându: „eu nu lasu pe ne-gruti'a mea“.

Unu servitoriu a scosu afara din curte pe baiatu si pe femeia.

In momentulu cându némtiulu se intorcea in triumfu, dupa bravur'a seversita asupra lui Jonitia, am auditu la dosulu meu unu gemetu. Gemea cá unu tauru inferecatu. M'am intorsu spre elu; erá unu român razimatu de unu fragariu; isi sucea si resucea mustetiele cu ambele mâni, si privea la „nemțisioru“, care trecêndu pe dinaintea mea, mi-a aruncatu o cautatura provocatóre.

Ochii Românului aruncau focu si flacara. Elu n'a disu nici-unu cuventu, dar eu am cetitu din ochii densului: „Daca l'asi aflá 'n padure“.

Eu inse nu m'am potutu rabdá se nu dicu acelui functionariu: Sie Barbar!

Numai decátu fui denuntiatu a dóu'a óra. Presiedintele veni cu o falca in ceriu si cu alt'a in pamentu si'mi dise:

„Cum cutedi dta se agitedi in poporu, cá se nu'si platésca darea?“

„Acésta nu e adeveratu.“

„Poporulu ardeleanu este renitentu; dta ar trebui se'lu indemni se cumpere obiectele de vendiare; ér nu se platesci cá si adi, unu florinu, si se batjocoresci pe unu functionariu care'si inplinesce datori'a“.

„Poporulu ardeleanu e prea blându; altu poporu l'ar fi sfarmatu se'lu fia vediutu maltratându astufeliu unu copilu inocentu“.

„Poporulu ardeleanu e renitentu, o repetu; ér Români sunt hoti, betivi si lenesi“.

„Acésta e o minciuna obraznica. Eu inca sum Român, si nu sum nici hoțiu, nici bețiv, nici lenesiu. Hoți sunt aceia, cari despóie pe cersitoriu de straiu, pe veduva si pe orfanu de ultimulu nutremântu“.

In acea di sér'a s'au aflatu la mine mai multi magiari proprietari de prin pregiuru; ne-amu jucatu cá ómenii holtei la carti — Färbel — lautarii cântáu csárdás si doine românesci.

Erá nóptea jumetate, țigánii se departasera.

„Hei frate Siuluti! pâna cându se suferimu noi, cá strainulu se ne calce in tiér'a nóstra. Se ne batjorésca nisce stréntie de ómeni, — dise unu amicu de ai mei — âmbându cu pasi mari in odaia, si declamandu poesi'a despre „leulu robu.“

(Nu te temi a'lu insultá, tu misielule, tu lapédatura miserabila? De'si va sfarmá lantiurile, nu'ti remânu óse pentru infernu).

Dupa-ce te-ai departatu tu adi dela licitatie, — continuà amicul meu — presedintele teu, uitându-se in directiunea in care ai disparutu, a disu cu turbare: „regimulu e prea cu multe consideratiuni, ar trebui se bage pe vre-o doi in temnitia, si indata ar fi pace“.

„Ce pecatu cà nu'lu audii eu; i-asiu fi spus-u verde, cá s'o intieléga si elu, si toti tiranii, cà nu folosesce nimicu a bagá in temnitia vre-o doi; ci ar trebui se spëndiure pe vre-o 20 de insi. Românulu e neamu de ursu, pâna-ce nu vede sânge, celu mai miserabilu țiganu ilu póte trage de veriga, de nasu; dara indata ce elu a vediutu sângele, atunci nu mai resbesce cu elu nimeni pe lume“.

— Garibaldi se traiésca! resuna o vóce din fundulu odaei.

— Cu totii ne-amu intorsu spre elu, si amu eruptu in hohote. Erá unu amicu, care in urm'a toasteloru repetite „capitulase“ si trântindu-se pe o sofa a adormitu. Noi cugetamu cà elu visédia; elu inse pe semne s'a desteptatu, la dialogulu din urma.

Pe cându se petreceau acestea, prepeliciariulu meu, care erá culcatu la picióarele mele, s'a sculatu, si cu pasi fórte suspitiosi s'a dusu mâraindu càtra feréstra.

„Se fimu atenti — dise unu amicu — am observatu si mai inainte de vre-o dóue ori. ceva sgomotu, la feréstra; mi se parea cà bate vèntulu.“

In acelu momentu sare prepellicariulu cu ambele picióre pe feréstra, si latra cumplitu. Audimu mai multe sarituri si tropote de ómeni.

Fugimu cu totii afara. — Erá o nópte din cele mai urite; plouá, suflá vèntulu, si erá intunerecu atât de grosu, de te-ai fi potutu razimá de densulu.

„Ce se fia acésta?“

„Ce-a mai fostu si de alta-data. Ne-au spionatu nemtii.“

In diu'a urmatóre, unu bunu cunoscutu alu meu, C. G., — care avea scrisóre frumósa, dar nu intielegea nemtiesce nici o bóba, si tocma din acea cauza cá se nu póta tradá secretulu, presiedintele ii dedea tóte denuntiarile, spre purisare, imi spuse cà a descrisu o relatiune a presiadintelui, — despre mine — din care elu firesce n'a intielesu absolutu nimicu; cu tóte aceste, urmatórele cuvinte, cari s'au repetitu mai de multe ori si le-a insemnatu: exaltirt; Moldau und Valachei; Golescu; 1849; Jancu; revolution; Garibaldi.

— Ce dracie va fi acésta éra? cugetam in mine.

Presiedintele dracului, precum am intielesu mai tardiu, n'a cerutu nici mai multu nici mai puçinu, de câtu cá se me destitue din oficiu, cà-ci eu asi fi unu Românú esaltatu, incorigibilu si periculosu *)

A trei'a di presiedintele a primitu unu mandatu, cá elu numai decátu, si cu cea mai mare conscientiositate se raporteze, despre portarea mea morala si sociala, precum si despre capacitatea si aplicarea mea in oficiu.

Elu a respunsu: cà in privinti'a aceea nu remâne nimicu de doritu; acele calitati sunt esemplare; cu tóte aceste, elu insista cá eu se fiu destituitu, cà-ci sum unu Românú esaltatu, si unu mare inimicu alu sistemului si alu functionariloru straini.

*) Va se dica: pe care nulu poti abate dela credinti'a càtra natiune, nici prin promisiuni cu „functiuni grase“, nici prin amenintiari cu „temniti'a“.

Din acelu momentu am fostu urmaritu di si nópte; de mergeamu la Blasiu, séu trecêndu prin Cetate-de balta prândiam, ori dormiam in castelu, ori la alti proprietari din comunele vecine, totudeaun'a calatoriau in acelu timp, pe acolo, firesce din „intêmplare“, si functionari nemti.

De odata me trediescu cu urmatoriulu decretu:

„Praesid. Nr. 2316 — 1859

2—5.

„Es ist dem Statthalterei-Praesidium Ihre politische Haltung als eine unverlässliche bezeichnet worden, indem „Sie sich *nicht scheuen sollen*, sich als Anhänger der „Moldau-Walachischen Union zu geriren*) und das Ansehen der Behörden dadurch zu untergraben, dass Sie „über Ihre Mitbeamten und Vorgesetzten, ja selbst „über ämtliche Verfügungen, sich im Publikum herabwüdigende Aeusserungen erlauben. Sie werden hie „mit ernstlich aufgefordert, sich für die Zukunft der „strengsten loyalen Haltung zu befeissigen, und Alles zu „vermeiden, was mit den Pflichten und der Stellung „eines landesfürstlichen Beamten unverträglich ist, indem „Sie widrigens die alsogleiche Dienstesentlassung zu „gewärtigen haben.

„Hermannstadt, am 1-ten Juni 1859.

der Gouverneur
Fürst Lichtenstein.

Dem Herrn Josef Sterka Sultz Edler von Kerpenyes etc. **)

*) Va se dica: cum de eu nu m'am infioratu de a me marturisi si de a me arată de unu partisanu alu unirei Moldovei cu Valachi'a?

Ei bine frate! dar nu vedi că nu's fricosu de locu.

La a. 1859 erá o mare crima de a sperá in viitorulu României; dar Ddieu e bunu, si érta pecatele celoru ce sperédia intr'insulu.

Nota Aut.

**) Celu ce ar vré se védia documentele citate in acestu manuscrisu, ori cele din memoriile mele, in originalu, se poftésca ori cându, si eu bucuros le voui arată.

Nota Aut.

Aceste si acestoru asemenea, a suferitu famili'a mea si eu insumi, pâna in urma erá se'mi parasescu si tiér'a.*) Numai si numai pentru-cá amu ținutu totu-deaun'a la natiunea nóstra; amu ținutu tare, in timpuri grele, fâra siovaire, cu credintia si cu sperantia in viitoriulu ei, p'acele timpuri, cându dusmanii ei ii cântau „vecinic'a pomenire“.

Sistemulu nemtiescu a cadiutu, precum trebue se cadia totu ce n'are basa naturala; nemtii s'au stersu

Ap'a curge, petriile rămânu!

Pentru aceea ve dicu vóue iubitoru mei copii, cátra cari mi-am adresatu memoriile mele, si cátra cari me adressediu si de asta-data:

„Flóre in palaria, si mândri se fiti; nu de diplom'a nobilitara a principelui Apaffy, — care de altmintrelea s'a meritatu prin patriotismu si virtute militara — ci de virtuțile si de caracterulu parinților, alu mosiloru si stramosiloru mei“.

*) Vedi memoriulu partea II-a pagin'a 44—48, capitulu 1850.

Nota Aut.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

